

LA HISENDA MUNICIPAL DE DÉNIA EN LA TRANSICIÓN DES DE L'ANTIC RÈGIM AL LIBERALISME (1800-1850)

Salvador Salort i Vives
Professor del Departament d'Anàlisi Econòmica Aplicada.
Àrea d'Història Econòmica.
Facultat de CCEE i Empresarials
Universitat d'Alacant

Introducció

El tema de les Hisendes locals desperta en l'actualitat un cert grau d'atenció, encara que insuficient, tant des del punt de vista de la distribució del poder territorial de les Administracions públiques, com des de la vessant de llur insuficient financiació. Aquestos són els dos aspectes clau assenyalats per diversos hisendistes ¹.

Tanmateix, l'anàlisi històrica d'aquestes realitats a l'Espanya contemporània, sembla encara lluny de poder rendir respostes suficients a les arrels que han donat lloc a la situació actual. En certa mesura, ha quedat marginada en el camp de la investigació, una part important del sector públic: la que fa referència a l'anàlisi econòmica de l'Administració municipal. Amb la quel cosa ha quedat descobert un flanc significatiu per al coneixement de la Història Econòmica d'Espanya. Així ho posen de manifest F. Comín i C. García (1995), a l'expressar que "malgrat la creixent atenció que hom està prestant-se-li, les històries de les Hisendes municipals i provincials són encara unes desconegudes en aquest país" ². Aquesta afirmació és perfectament aplicable a les institucions locals del País Valencià. Tot i que no hom pot ignorar les aportacions acotades localment i cronològica i les aproximacions de caràcter sintètic, algunes de les quals figuren a la Bibliografia d'aquest article. Però encara no s'ha arribat al nivell d'investigació assolit per a la Hisenda de l'Estat.

Obviament, la multiplicitat i varietat d'Hisendes locals suposa un major grau de complexitat analítica, amb mires de realitzar una general i certera diagnosi del paper que han jugat en el procés de creixement econòmic

1. A aquest propòsit cal destacar les opinions dels professors Núria Bosch i Antoni Castells, subratllant que "la situació financera dels municipis espanyols hom caracteritza per dos fets essencials. El primer és l'escàs pes del sector públic local dins del conjunt del sector públic. El segon fa referència a l'empitjorament de la situació financera municipal als darrers anys, que en bona mesura és atribuïble a les deficiències del marc de financiació municipal".

Per la seua banda, el professor Emilio Albi ha assenyalat que "en qualsevol llista dels problemes més importants i urgents del sector públic espanyol trobarem el tema de la Hisenda autonòmica i local".

Vegeu Bosch, N. i Castells, A. (1993): Una visió general, article publicat en el sòl La crisis de los municipios, en Temas de nuestra época, del diari El País, del dia 25 de novembre de 1993, pàgs. 4 i 5, i Albi, E. (1996) al Pròleg al Manual de hacienda autonómica y local, de Carlos Monasterio i Javier Suárez, Madrid, Ariel, pág. 7.

2. Vegeu Comín, F. i García, C. (1995): "Reforma liberal, centralismo y Haciendas municipales en el siglo XIX", en Hacienda Pública Española, n° 133, pág. 8, Madrid.

i desenvolupament social en la Història d'Espanya i, en conseqüència, en la línia de convergència o divergència amb els països més avançats del nostre entorn. A aquest propòsit s'ha de tenir en compte l'especial rellevància que van desempeñar els Ajuntaments en la provisió de serveis públics com l'educació, l'aigua, la beneficència i altres serveis socials, l'enllumenat públic, i les inversions en obres públiques³. Donades aquestes circumstàncies, avui sols es poden presentar estudis monogràfics que evidencien distints models d'Hisendes municipals, amb l'objectiu final d'aconseguir una síntesi suficientment significativa.

Per aquestes raons, el present treball té com a finalitat contribuir a completar el buit ja al·ludit, especialment cridaner pel que fa a les Hisendes locals valencianes⁴, exposant les conclusions al voltant d'un model d'Hisenda, el de la ciutat de Dénia, en el període que abarca la transició des de l'Absolutisme fins els inicis de la consolidació de la reforma liberal de mitjan del segle XIX.

I.- L'evolució del marc jurídic de les Hisendes municipals (1800-1850)

Fins l'assentament de la Revolució liberal, la normativa que encotillà les Hisendes locals, amb l'objectiu de centralitzar les seues funcions i posar límit a les pràctiques de corrupció de les oligarquies municipals fóren, fonamentalment, en primer lloc, la incorporació a la Corona dels béns de Propis, en 1738, i la Real Instrucció de 1745 sobre administració i recaptació dels arbitres, ambdues disposicions del rei Felip V; en segon lloc, les diverses normes dictades pel rei Ferràn VI, entre les quals es trobava la que va tornar als pobles els béns de Propis; i, en tercer lloc, inspirat en l'alè reformista il·lustrat, el Decret de 30 de juliol de 1760 i l'anexa Instrucció, al voltant del control per part del Consejo de Castilla i de la Contaduría de Propios, dels fons municipals, del rei Carles III, entre els propòsits del qual hom trobava el tallar "todo monopolio y mala versación" dels recursos locals. Encara que ja s'intuïa, també, la voluntat governamental per disposar de part dels ingressos municipals. Aquestes disposicions, a més a més, consolidaren les Junes de Propis i Arbitres. Els posteriors retocs absolutistes no passaren de l'àmbit administratiu, com la cessió del control dels recursos municipals per part del Consejo de Castilla a la Secretaría de Hacienda i la creació de la Dirección General de Propios y Arbitrios, en 1824, amb el ministre López Ballesteros.

Els mecanismes d'intervenció del Govern central vora les Hisendes locals durant l'Absolutisme s'exerciren, fonamentalment, mitjançant l'obligada sol·licitud de concessió d'arbitres a la Intendencia o a la Secretaría de Hacienda, i el posterior control de la contabilitat municipal per part de la Contaduría de Propios. Pel que fa a les figures impositives, la multiplicitat i reiteració de les innombrables i molt a sovint confuses i contradictòries disposicions legals, van tenir com a objectiu més significatiu, el seu control, i com a denominador més comú, la competència entre el poder central i els

3. Sobre la Instrucció Pública, vegeu C. E. Núñez (1991) i (1992). A més a més, actualment hom tendeix a estudiar el paper que, sobre la industrialització, jugaren les Hisendes municipals. Vegeu, Cain, Sylla, Millward i Tilly (1994).

4. Vegeu Salort (1997) La Hacienda local en la España contemporánea. La Hacienda municipal de Alacant (1800-1923), Institut de Cultura "Juan Gil Albert", de la Diputació d'Alacant.

Ajuntaments per les mateixes matèries fiscals ⁵.

L'esmentat control dels recursos municipals per part de la Hisenda Reial tenia motius més inconfesables que el de sanejar les finances locals. En efecte, les permanents angúnies pressupostàries estatals la impelien a fagocitar bona part dels fons municipals mitjançant les específiques contribucions sobre Propis i Arbitres, els tipus de les quals van variar al llarg del període, però que oscil·laven al voltant del 20 per 100 i del 10 per 100, respectivament, i que tenien com a destí, en general, amortitzar el cada volta més voluminós Deute públic. Amb la qual cosa, els ingressos municipals líquids sofrien una considerable reducció i el dèficit estatal arrossegava, diàbolicament, el dèficit municipal.

Però la subordinació de les Hisendes locals al poder central es manifestava així mateix en l'aplicació dels recursos municipals. L'Antic Règim tenia establertes unes rígides tablas de gastos ordinarios i extraordinarios o alterables, de les que les Corporacions locals no podien extralimitar-se, ni per defecte ni per excés. En teoria, doncs, no devia d'existir dèficit ⁶.

El procés d'uniformització centralista de les Hisendes locals dissenyat al segle XVIII, culminà en els plurals assaigs liberals decimonònics, propis de la Revolució burgesa. La Constitució de 1812 marca l'inici de la nova regulació genèricament liberal. Però l'adscripció conservadora o progressista dels partits polítics, va tenir la seua empremta en les Constitucions i Lleis d'Ajuntaments i, per tant, en la regulació de les Hisendes municipals. Així, durant el període històric objecte d'estudi del present treball, la normativa al voltant del Govern polític i econòmic municipal i provincial, de 1823, i la Constitució de 1837, ambdues de caràcter progressista, reconeixien un cert grau d'autonomia fiscal local, mentre que la Constitució i la Llei d'Ajuntaments de 1845, de naturalesa conservadora, restringien vigorosament els poders públics locals. Ara be, com que en definitiva va predominar el liberalisme conservador, les Hisendes municipals van quedar subordinades al poder central mitjançant l'autorització governamental prèvia dels Pressupostos locals ("ordinarios", "adicionales" i "extraordinarios", amb la qual cosa hom reconeixia per endavant la insuficiència dels primers) i amb la posterior rendició de resums contables. Aquest control cautelar del Govern s'explicitava, des de la vessant dels ingressos, amb la necessària autorització de les figures fiscals municipals, la supeditació dels recursos disponibles pels ajuntaments a les Lleis de Pressupostos de l'Estat i la discrecional concessió de recàrrecs sobre els impostos estatals ⁷. La subordinació de les Hisendes municipals a les necessitats del Govern també es manifestava en els gastos. L'estructura del gasto des de l'establiment del règim liberal es deixà pel camí alguns capítols típics de l'Antic Règim o els subsumí en altres. I s'establiren nous conceptes del gasto, o s'amplià l'espectre dels ja existents, com corresponia a la filosofia liberal d'encoratjar un creixement econòmic, encara que tímid, i de donar satisfacció a les

5. La classificació orgànica dels ingressos municipals durant l'Antic Règim incloïa els següents capítols: Capital de censos, Vals Reials i béns de Propis i Arbitres.

6. La tabla de despeses dels Ajuntaments absolutistes abarcaven els següents capítols en la classificació administrativa: 1) Gastos ordinarios: Sous, Censos i Festivitats i 2) un quadre denominat de gastos ordinarios i extraordinarios alterables, que incloïa, en general, les Contribucions a la Hisenda central per part dels Ajuntaments, pensions a diverses institucions i particulars, gastos de Beneficència, d'Instrucció pública, d'Obres públiques, de Refacció, d'Al·lotjament i bagatjes i altres despeses. Entre aquests darrers destacaven les cargues o deutes de l'Ajuntament i altres gastos variables segons la conjuntura política, com els causats pels Voluntarios Realistas durant la Dècada Ominosa o els generats per la Milícia Nacional, en els períodes liberals.

7. La reforma liberal de 1845 distingia entre recursos ordinarios, pràcticament idèntics als de l'etapa anterior, i extraordinarios, consistents en recàrrecs sobre els ja existents, taxes i altres. La principal novetat estava en el capítol dels denominats "recursos per a cobrir el dèficit", és a dir, recàrrecs municipals sobre les contribucions estatals. Malgrat el seu nom, en realitat es convertiren en la base financera principal de les hisendes municipals i són un element clarificador de la supeditació dels ajuntaments al Govern. A aquest propòsit, l'Article 9 de la Llei general de Pressupostos de 23 de maig de 1845, estableix que en la contribució territorial «se fijará el máximo de las cantidades con que el cupo de cada pueblo podrá ser recargado para atender a los gastos de interés común. De este último recargo estarán exentos los propietarios que residen fuera del pueblo, siempre que el objeto u objetos a que se aplique no interesen a la conservación o mejora de sus fincas». En quant a la contribució industrial i de comerç s'afegia que «ambos podrán ser recargados en cantidades adicionales para atender a gastos generales, provinciales o locales de interés común». Y finalmente, en relación a la contribución (*)

demandes socials ⁸. Però el liberalisme va delegar en els ajuntaments massa gastos en relació als recursos autoritzats. Incloses obligacions que, en bona lògica, devien haver quedat en l'àmbit de les competències estatals. El resultat era un panorama certament desalenador, d'unes Hisendes locals aclaparades per un nivell de gasto superior a les seues possibilitats financeres, que subministraren uns insuficients i deplorables serveis ⁹. I així i tot les Hisendes municipals es veien llastrades per un permanent estat d'opressió deficitària, explicable per la seua subordinació a les necessitats del Govern, i del seu Tresor. Aquest va ser el modus operandi en la relació entre ambdues institucions.

(*) de consumos se decía que «sobre las especies comprendidas en la adjunta tarifa (de consumos), sólo podrán imponerse, con la autorización competente, arbitrios o recargos para objetos locales, en cantidad que no exceda de la del derecho correspondiente al Tesoro público, reduciéndose a este límite los existentes al establecimiento de este impuesto. La recaudación de estos arbitrios o recargos ha de ejecutarse precisamente en unión con los derechos del Tesoro, sin perjuicio de hacer en ella la correspondiente distinción y de entregarse puntualmente a cada partícipe de lo que le pertenezca en cada período de los que para las entregas se señalen». Per altra banda, per a aprovar qualsevol proposta de recàrrec per a gastos voluntaris, era preceptiva l'agregació d'un nombre d'associats majors contribuents igual al de regidors. A més a més, s'establiren també els repartiments amb igual finalitat. També figuraven els ingressos per Beneficència, Correcció pública i el problemàtic capítol de les Resultes.

8. El Pressupost de gastos de la Hisenda local liberal incloïa els següents capítols: en el agregat de gastos obligatoris figuraven els de l'Ajuntament, de Policia de seguretat, de Policia urbana, d'Instrucció pública, de Beneficència, d'Obres públiques, de Correcció pública i el de les cargas (deutes); els gastos de caràcter voluntari es circumscriuïen als de les Obres de nova construcció; a més a més es consignava una quantitat per a gastos imprevistos; i, per últim, s'incloïa el ambivalent capítol de les resultes, que s'utilitzava, tant com simple operació d'encadenament contable entre un exercici econòmic i el posterior, com, mitjançant els Pressupostos addicionals i extraordinaris, una forma subreptícia d'ampliació del gasto.

En resum, tant durant l'etapa absolutista com en el període liberal, hi ha un denominador comú en la situació financera local: el continuat atac de la concepció centralista de l'Estat contra les Hisendes municipals, que, a més a més, es va agreujar amb el pas del temps. Els aspectes més destacats en aquest procés, tant de naturalesa estrictament legal com d'efectiu funcionament i altres d'índole econòmica general, fóren els següents. En primer lloc, la privació de la funció recaptadora local amb l'establiment del Dret de Portes del ministre Martín de Garay, a partir de 1817-1818, que confiava aquesta activitat als funcionaris d'Hisenda. La posterior privatització per part del Govern d'aquesta funció recaptadora, des de 1830, va suposar un colp encertat per a les arques municipals. Per la seua banda, la paulatina penetració de l'economia de mercat en l'Espanya decimonònica, no deixà de tenir els seus efectes perniciosos sobre les Hisendes locals. L'establiment de la llibertat econòmica va privar a les caixes municipals de copiosos recursos, en primer lloc, amb l'abolició dels monopolis i abastiments municipals, i en segon lloc per la negativa de la burgesia comercial a pagar determinats arbitres que, en la seua opinió, gravaven il·legalment el tràfic dels productes i no el seu consum. Per últim, a aquesta disminució dels ingressos no fóren aliens els retraïments dels arrendataris d'arbitres, davant la possibilitat de que, finalment, els convenis de recaptació acordats per l'Ajuntament, foren declarats nuls pel governador civil, atent a fer respectar la llibertat econòmica. En conclusió, hom pot afirmar que, des del punt de vista financer, la revolució liberal va costar cara a les Hisendes municipals. La falta d'una adequada resposta governamental per a salvaguardar els anteriors nivells d'ingressos alienà moltes voluntats en relació a la causa liberal.

També en relació als efectes negatius sobre els ingressos municipals pels arbitres, hi ha que assenyalar el problema del Deute de l'Estat. Els grups econòmics, fonamentalment estrangers privilegiats concessionaris de

9. Entre les obligacions que devien d'haver estat ateses per l'Estat figuraven, part de l'ordre públic general, a través de les transferències al Ministeri de la Governació; la dels gastos de l'Administració de Justícia; les d'Obres públiques de caràcter general; o les d'educació. Sobre els limitats i precaris serveis subministrats pels ajuntaments, Comín i García han exposat, encertadament, que "al segle XIX, l'Administració local no passà d'ésser un mer apèndix de l'Administració central, ja que els liberals únicament cediren als ens locals les funcions que no podien ésser exercides per l'Estat". (Article citat, pàg. 90).

l'Estat, a canvi de tolerar la irresponsabilitat del Govern en l'acompliment de les seues obligacions derivades del Deute públic, aconseguiren escamotejar, legalment, alguns fructífers arbitres locals de naturalesa indirecta ¹⁰.

Un tercer element perdurbador per als ingressos municipals seria el procés desamortitzador dels béns de propis, a partir de 1855 ¹¹, que queda fora de la cronologia que abarca el present treball.

Per últim, altres tipus de factors expliquen també la insuficiència dels ingressos, com ara les pràctiques fraudulentres comeses pels subjectes fiscals, les apropiacions indegudes exercides pels càrrecs municipals i agents recaptadors i la malversació de fons públics practicada pels càrrecs locals. Si durant l'Antic Règim aquestes pràctiques fóren habituals i no es va exercir un control eficaç per a deternir-les, des de l'establiment del liberalisme, els inicis de la buranya caciquil vindria a substituir, en bona mesura, els comportaments al.ludits. Resumint, els ingressos, tant en l'etapa absolutista com des de l'establiment del sistema liberal, varen estar fortament controlats pels governs, es sentiren afectats molt negativament per la introducció del capitalisme i fóren objecte de pràctiques fraudulentres.

II.- Les xifres de la hisenda municipal de Dénia: comptes i pressupostos (1800-1850). Una aproximació històrica i metodològica

Per a una correcta interpretació de les magnituds d'aquesta Hisenda municipal, convé fer algunes precissions de caràcter metodològic. Els suports documentals de les xifres són d'una doble i distinta naturalesa, en consonància amb els dos sistemes polítics que estigueren vigents. Entre 1800 i 1837, les fonts es basen en els comptes, mentre que a partir de 1837, les xifres són pressupostàries.

Per al primer període, les xifres dels ingressos procedeixen dels certificats anuals dels productes de propis i arbitres del secretari i per als gastos i ingressos plegats, les anuals «Cuentas generales de propios y arbitrios» del depositari i l'annual «Resumen del valor, distribución y existencia de los caudales de Propios y Arbitrios», elaborada per la Contaduría principal, dependent de la Intendencia, institució fiscalitzadora de les finances municipals. Aquesta última també controlava la legalitat dels impostos municipals i la seua aplicació al gasto, mitjançant el «reconocimiento y liquidación» del compte de la depositaria, fet que permetia, o no, la lliurança del saldo.

Aquesta documentació comptable presenta alguns problemes a l'investigador. Entre ells, la complexitat burocràtica o el caràcter estricte d'una reglamentació, que no permetia la inclusió de noves variables econòmiques. Inevitablement, la normativa era transgredida per pura necessitat o, interessadament, l'Ajuntament manipulava els comptes. La feblesa del sistema comptable explica, aixímateix, que les liquidacions es

10. L'intens intervencionisme governamental sobre les Hisendes municipals i les hipoteques que pesaven sobre els governs espanyols amb els capitalistes europeus, als que devien de compensar amb generoses concessions de tipus polític-econòmic per les pèrdues conseqüents a les conversions del Deute, com ha assenyalat Tortella (1994), passava, entre altres coses, pel sacrifici de determinats arbitres municipals.

11. La Desamortització General de Madoz, de l de maig de 1855.

produïren amb un retardament considerable. Per totes aquestes raons, les estimacions de les xifres dels comptes de la Hisenda municipal absolutista s'han hagut de complementar amb documentació no quantitativa.

Tanmateix, a partir de 1836 l'Ajuntament, seguint ordres de la nou venguda Diputació, començaria a formular les previsions financeres mitjançant el Pressupost. En una Circular, el President assenyalava com una de les responsabilitats més importants de la susdita institució, la supervisió i control dels Pressupostos municipals legalment uniformats, per a evitar els obscurs interessos locals. La Circular indicava, aixímateix, les partides dels ingressos, els capítols del gasto, la forma d'arreglar el dèficit, la realització dels deutes municipals a favor i en contra, i la remissió dels expedients de subhasta dels arrendaments de propis i arbitres i els comptes i testimoni de valors, i el procediment i terminis per a presentar tota la documentació a la Diputació per a l'aprovació o refús¹².

Però fins 1844 no es formarien els Pressupostos ajustats completament a l'anterior disposició ni s'acomplirien els terminis per a la seua remissió, ni la dels testimonis de valors i expedients d'arrendaments. L'incompliment s'explica per la seua insuficiència claretat i per les dificultats financeres dels municipis, com a conseqüència de l'expansió del gasto i de la contracció dels ingressos, que impel·liria a l'Ajuntament a discurrir fora de la nova legalitat liberal. Tanmateix, la no remissió dels testimonis de valors i expedients d'arrendaments obeeia a la resistència que oposaven els Ajuntaments a que la Diputació i Hisenda pogueren fixar les contribucions que gravaven els propis i arbitres. Per altra banda, tampoc la corporació provincial, dotada d'una precària infraestructura i amb manca de criteris autònoms, podia atendre les seues obligacions. Aquestes circumstàncies expliquen l'atarós inici dels nous Pressupostos a aquesta ciutat (i en totes). Des de 1845-46, s'entraria en una nova fase de major regularitat en la formació dels Pressupostos i procediments posteriors.

En un altre ordre de coses de tipus metodològic, convé aclarar dos extrems. En primer lloc, que les xifres que apareixeran en tots els quadres estadístics són de naturalesa real. No s'han deflactat per la brevetat del període estudiat i per la relativa estabilitat dels preus. I en segon lloc hom observarà que la periodificació cronològica relativa al dèficit hom correspon a la vigència de l'Ajuntament absolutista (1800-1836), al període d'inici del canvis cap al règim liberal (1837-1844) i, finalment, l'etapa plenament liberal (1845-1850). En canvi, pel que fa als ingressos i gastos, encara que la periodificació bàsicament és la mateixa que per al dèficit, hi ha alguna variació. La raó està en que tant en els recursos com sobre tot en les despeses es van produir modificacions en la classificació administrativa u orgànica, que fan convenient agrupar els subperíodes en la forma en la que es presenten. Així, l'anàlisi global és més enriquidor. Finalment, s'ha d'advertir que malgrat no haver-se trobat la sèrie seguida de la informació quantitativa d'alguns anys de principi del segle XIX, s'ha decidit presentar tots els anys als que s'ha tengut accés, per tal de tenir una informació més completa de

12. Com antecedent de l'alé reformista de 1836, hauria que recordar les paraules que en 1813 manifestaba Mateo Valdemoros, primer Jefe Político de la Diputació de la Provincia de València (antic Regne de València) que animava als Ajuntaments a establir unes Hisendes locals més racionals i més justes: «Vosotros deberéis meditar los principios recónditos de la economía política y combinándolos con la teoría del corazón humano, atajar los pasos a las depredaciones de ordenanza (...) El encadenamiento de las ideas os llama a ejercitar vuestra vigilancia sobre la buena inversión de los fondos públicos de los pueblos y el examen de sus cuentas. ¿Qué manantial de cuidados se descubre aquí?. Los pueblos (digámoslo para nuestra enmienda) habían recibido el pestífero contagio de una corte corrompida: habían aprendido de ella la malversación, el monopolio, la parcialidad y los manejos que convierten en patrimonio de unos pocos araganes la subsistencia de una dócil y laboriosa comunidad». «Discurso inaugural del Jefe político al instalarse la Diputación Provincial de Valencia» de 6 d'octubre de 1813. (A.M.A. Expedientes y Veredas. 1812-1813).

Per la seua banda, en 1836, la Diputació desitjava facilitar «las economías y mejoras de administración que reclama el estado actual de los fondos Comunes o de Propios (pero) se le han ofrecido bastantes inconvenientes para hermanar dicha economía con las necesidades de los pueblos y los medios de reunir las sumas indispensables con el menor gravamen posible». «Circular del Gobierno Político Superior de la Provincia de Alicante», de 14 de juliol de 1836. (A.D.P.A. Cuentas municipales, 1836, 1837 y 1838. Ligall nº 344).

l'Ajuntament absolutista, tot tenint en conte que per la informació que ofereix la documentació no quantitativa, les xifres corresponents als exercicis que no figuren als quadres devien d'ésser molt semblants als que coneixem i no resta credibilitat al conjunt.

II.1.- El dèficit en la Hisenda local de Dénia (1800-1850). Aproximació històrica i anàlisi quantitativa

Les dades del dèficit de la Hisenda municipal de Dénia entre 1805 i 1850 figuren en els quadres estadístics I, II i III.

A la vista dels quadres precedents queda manifestament palés que l'estat deficitari, i inclús el dèficit de caixa, fóren les característiques dominants en els comptes de l'Ajuntament de Dénia des de 1800 a 1850, amb rares, i falses, excepcions nominals¹³. Per a enmascarar el crònic desequilibri pressupostari, l'Ajuntament desatenia gastos imprescindibles, realitzava gastos no autotitzats que no reflectia en els papers i no realitzava ni contabilitzava els deutes a la Hisenda Real i a altres institucions i persones particulars. Així, el dèficit real era el resultant de les quantitats consignades en els comptes, les gastades però no reflectides i els cuantiosos i no manifestats deutes.

Convé deixar constància, des del principi, que el desajust financer, independentment de la responsabilitat atribuïble a la Hisenda local, s'agreuja precisament per les necessitats de recursos de la deficitària Hisenda Real. L'estructura, el funcionament i la interdependència dels dos sistemes hisendístics, general i municipal, enllaçaven perversament ambdós dèficits.

QUADRE I			
DÈFICIT DE L'AJUNTAMENT DE DENIA, EN REALS			
CORRENTS, 1805,1816 I 1824-1830			
Anys	Ingressos	Gastos	Dèficit
1.805	23.062	22.983	-79
1.816	19.574	20.821	1.247
1.824	17.689	15.469	-79
1.825	16.349	17.381	1.032
1.826	17.839	22.569	4.730
1.827	19.150	37.228	18.078
1.828	9.378	26.177	16.799
1.829	15.274	29.941	14.667
1.830	15.533	26.842	11.309
1.831	20.690	36.155	15.465
1.832	34.913	58.834	23.921
1.833	27.181	43.010	15.829
1.834	24.139	42.813	18.674
1.835	12.922	29.097	16.175
1.836	19.796	29.838	10.042
TOTAL	293.489	459.158	167.810
MITJANA	19.566	30.611	11.187
Font: A.M.D. Finances municipals			

13. Des del mateix inici del període estudiat, la documentació mostra cixemples de les dificultats financeres de l'Ajuntament. En 1804, davant d'una petició del Consejo de Castilla relativa a la provisió de grans, la Corporació municipal al·legava que "En esta ciudad no hay pósito ni otro fondo público mas que el de Propios del que deducidos los gastos precisos y pagándose a los acreedores, no queda cantidad alguna, por cuyo motivo no puede esta ciudad número alguno de fanegas, por carecer de dinero para poderlas pagar al contado, ni de otros arbitrios con que poderse obligar a la solvencia por plazos". A.M.D. Actes. Acta de 10 d'agost de 1804.

QUADRE II			
DEFICIT DE L'AJUNTAMENT DE DENIA, EN REALS CORRENTS, 1837-1844			
Anys	Ingressos	Gastos	Dèficit
1.837	17.452	21.597	4.145
1.838	17.695	19.653	1.958
1.839	24.966	17.627	-7.339
1.840	29.911	20.832	-9.079
1.841	25.848	21.476	-4.372
1.842	27.252	40.582	13.330
1.843	37.346	37.345	-1
1.844	31.795	33.285	1.490
TOTAL	212.265	212.397	132
MITJANA	26.533	26.550	17

Font: A.M.D. Finances municipals

14. Des de 1838 a 1840 i devant de l'incessant clamor municipal per la insuficiència de recursos, hom promulgarien vàries reials ordres que permetien als Ajuntaments a fer contribuir per repartiment, en cas de dèficit, als propietaris agraris forasters que tingueren casa oberta a la ciutat encara que no viviren en ella.

15. En 1845 l'Ajuntament contestava al creditor Lluís Mayans d'Ontinyent que reclamava, amb raó els interessos d'un cens que pesava sobre la Corporació que "Desgraciadamente, la época en que se sirve V. reclamar su crédito (...) es la más apurada que esta población ha tenido nunca. Aquí se carece absolutamente de propios y lo único que se disfruta son varios arbitrios que escasamente han bastado para cubrir siempre las atenciones municipales más precisas a pesar de estar reducidísimas todas las asignaciones a más no poder y con motivo de los nuevos recargos para obras provinciales que se han proyectado. Tenemos que este año hay un dèficit de 21.157 reales en el presupuesto municipal, el cual no pudiendo cubrirse creando nuevos arbitrios, porque ya no queda ninguno de que poder echar mano, tiene que hacerse por medio de reparto (...) todo esto en medio de recargos crecidísimos en contribuciones que tienen empobrecidos a estos habitantes e imposibilitados la mayor parte en pagar sus cuotas".

A.M.D. Actes. Acta de 17 d'agost de 1845. 341/1.

QUADRE III						
DEFICIT DE L'AJUNTAMENT DE DENIA, EN REALS CORRENTS, 1845-1850						
Anys	Gastos	Ingressos ordinaris	Dèficit nominal	Ingressos per repartiment	Ingressos: arbitres per a cobrir el dèficit	Dèficit real
1.845	62.404	34.009	28.395	21.061	-	7.334
1.846	66.360	48.014	18.346	-	-	18.346
1.847	54.711	21.592	33.119	-	-	33.119
1.848	84.231	35.589	48.642	-	32.204	16.438
1.849	95.676	13.309	82.367	-	45.149	36.218
1.850	110.552	17.575	92.977	-	48.672	44.305
TOTAL	473.934	170.088	303.846	21.061	127.025	155.760
MITJANA	78.989	28.348	50.641	3.510	21.171	25.960

Font: A.M.D. Finances municipals

Per a superar el seu, la Hisenda central detraïa cabdals de les Hisendes locals, produint en aquestes una dramàtica escassetesa de recursos i un dèficit que, al seu torn, les impedia col·laborar en la solució del desajust en els comptes de la Corona. L'inflexible comportament dels ingressos i una moderada elasticitat a l'alça en els gastos, explica l'estructural dèficit econòmic, en el període absolutista i durant el règim liberal.

A més a més, al període liberal, la competència entre la Hisenda central, la Diputació i l'Ajuntament per controlar les mateixes matèries impositives que estaven en la base dels recursos per a cobrir el dèficit, impossibilitava normalment la seua autorització. Sols s'autoritza als Ajuntaments a fer contribuir als propietaris agraris forasters, en cas de dèficit¹⁴. Tanmateix, la flexibilitat en el gasto va estar notablement major que durant l'absolutisme. Finalment s'ha de considerar l'impacte negatiu que sobre les finances municipals tenien els contingents destinats a mantenir la Diputació¹⁵.

L'anàlisi quantitativa del dèficit contabilitzat per l'Ajuntament, que es pot observar als quadres I, II i III, dona els següents resultats. El dèficit acumulat, en valors corrents, entre 1805 i 1850 va ascendir a la xifra de 323.702 reals, la qual cosa suposa una mitjana anual de 11.162 reals. Durant

l'absolutisme, entre 1800 i 1836, va assolir la xifra de 167.810 reals, una mitjana anual de 11.187 reals. A l'etapa liberal, des del 1837 fins 1850, s'arribà als 155.892 reals, amb una mitjana sensiblement semblant a la de l'etapa anterior, de 11.135 reals. Ara bé, si s'observa el quadre corresponent al període ja plenament liberal que comença l'any 1845, el dèficit real mitjà anual ascendeix a la respectable xifra de 25.960 reals, és a dir, més del doble que el de l'Ajuntament absolutista. La situació financera derivada dels recursos propis de l'Ajuntament reflectia un estat estructuralment més greu. En efecte, si no es contabilitzen els recursos per a cobrir el dèficit, la concessió dels quals, ja s'ha dit, depenia de la discrecionalitat del Govern, el dèficit nominal d'aquesta arca municipal, ascendia als 303.846 reals, amb una mitjana anual de 50.641 reals.

Com és evident, encara que el dèficit fou la característica més permanent i destacada de la Hisenda municipal de Dénia des de 1800 a 1850, la seua tendència s'agreuà al llarg del període liberal.

II.2.- Els ingressos de la Hisenda municipal de Dénia (1805-1850)

II.2.1.- Estructura, evolució històrica i classificació administrativa

Els distints agregats dels ingressos propis d'aquest municipi entre 1805 i 1850, atenent-nos a la classificació administrativa u orgànica, eren, teòricament: 1) Rendes patrimonials de Propis; 2) Títols del Deute públic en forma de Vales Reales i 3) Arbitres i monopolis municipals. A més a més, l'Ajuntament recaptà contribucions específiques amb caràcter eventual, afectades a un determinat capítol del gasto. I, a partir de 1845 va disposar de recursos per a cobrir el dèficit que, ja s'ha dit, depenien de la discrecionalitat del Govern, per més que l'autorització de quasi totes les figures fiscals depenia d'aquest.

Ara bé, si els gairebé testimonials béns de propis no experimentaren cap canvi, les distintes partides dels ingressos fiscals variaren al llarg del període. De tota manera, l'estructura impositiva bàsica va romandre inalterable. Tanmateix, no s'ha trobat en la documentació l'origen de les mateixes des de principis del segle XIX. Potser per haver-se extraviat ¹⁶. Ara bé, des dels anys 30, dues Reales Ordenes, la de 28 de setembre de 1833 i la de 20 de gener de 1834, estarien en la base de les autoritzacions dels arbitres vigents fins a 1845. A partir d'aquesta última data els arbitres s'acompassarien a la Llei de reforma de la Hisenda de Mon-Santillán i a les lleis de Presupostos Generals de l'Estat.

Els béns de Propis

Els raquítics béns de Propis dels que l'Ajuntament podia disposar lliurement i que figuren a la documentació, el rendiment dels quals era pràcticament nul, per la qual cosa ni es contabilitzaven, consistien en un tros de terra embassada i una fàbrica de teules, ambdues concedides a cens perpetu ¹⁷. Tanmateix, el municipi disposava, de fet, del domini útil d'uns

16. En 1846 el Jefe Político (futur Gobernador civil) reclamava a l'Ajuntament la documentació acreditativa de les Reals Ordenes de concessió dels arbitres de la ciutat i el Secretari municipal contestava que "no había hallado ninguna Real Orden por la cual se concedan expresamente a esta ciudad los únicos arbitrios que de inmemorial disfruta (...) lo cual sin duda procede del extravío que habrán padecido en los muchos trastornos que ha habido". A.M.D. Actes 1809-1829. Acta de 29 de juliol de 1846. 341/1

17. Per Escriptura de 24 de gener de 1730, l'Ajuntament havia concedit a cens perpetu i emfiteusi a Antoni Mur, veí de Dénia "una pieza o porción de tierra donde quedaban embalsadas diferentes aguas en perjuicio de la salud nombrada vulgarmente la Balsa sito al lado de la tejería, comprensiva de tres jornales y medio (...) asegurándose por razón de que dicho Antonio Mur o sus herederos quedaban obligados a dar y pagar a la mencionada ciudad en señal del Señorío directo de la citada pieza de tierra que se reservó, una taza de agua (el subratllat és meu) en el día 15 de agosto de cada año. Per altra banda, per Escriptura de 14 d'octubre de 1799, l'Ajuntament havia concedit perpètuament al doctor Antoni Gavilà "las tres hanegadas poco más o menos de que se compone la fábrica de tejería con la casita, horno y pozo (...) para la misma, imponiéndole por vía de canon y señal del dominio mayor y directo que siempre queda reservado a la Corporación en dicha tejería y su solar, un suelo anual pagador a los Propios de esta ciudad (el subratllat és meu) en el día de Nuestra Señora de Agosto. A.M.D. Actes 1832. Acta de 19 de maig de 1832. 341/2.

18. Davant de l'ofici del Batlle local demanant el parer de l'Ajuntament sobre la sol·licitud d'uns veïns de Pego per a establir 500 fanecades de terra en les partides de les Marjals del Molinell i del riu Racons, la Corporació contestava el 26 de febrer de 1828 que "las necesita este común de vecinos para pastos a sus ganados y abasto de carnes y de cada día se hacen más precisas y necesarias por las continuas plantaciones que se verifican, en términos que todos los ganados se ven en la precisión de tirarse a los montes y baldíos de este término, por cuyo motivo no puede acceder este Ayuntamiento a que se forme ningún establecimiento por ser de absoluta necesidad para pastos, siendo, a mayor abundamiento, el único recurso que tiene esta ciudad para mantener ganado vacuno en el caso de necesitarse para la fortaleza de esta plaza". (A.M.D. Actes. Acta de 26 de febrer de 1828. 341/1). El mateix any de 1828, es plantejava el primer conflicte entre la Reial Batlia, partidària de permetre els assentaments de particulars, i l'Ajuntament, ferm opositor d'aquestes pretensions i que per defensar la seua posició va nomenar dos procuradors per a la Reial Audiència de València (A.M.D. Actes. Acta de 20 de setembre de 1828. 341/1). Tanmateix, l'Ajuntament no aconseguiria tots els seus objectius, ja que en 1830 la Batllia cediria a cens 1.000 fanecades de terra inculta de les partides de Racons, Dovesa i Molinell, a Joan Batiste Reig, veí de València, com a representant de cinc particulars "entendiéndose esta concesión con la obligación de reconocer en S.M. el dominio mayor y directo y satisfacer a su Real Patrimonio el censo anual y perpetuo que la Contaduría prefijase, con los demás derechos de luismo, fadiga y enfeutecales de que hace mérito la Real Cédula de trece de abril de mil setecientos y ochenta y tres". (A.M.D. Actes. Acta de 30 de gener de 1850. 341/2). De bell nou, el 29 de març de l'any 1836 l'Ajuntament es pronunciava negativament sobre un ofici del Batlle local del Reial Patrimoni "en que se cita a la Corporación para los establecimientos que solicitan diferentes vecinos (...) en las partidas de la Marjal, Marjaleta y otras de este término, y enteradas sus señorías dijeron: que se conteste al Bayle que el Ayuntamiento se opone a la concesión de los establecimientos solicitados con motivo de que el común de vecinos ha utilizado desde inmemorial los pastos y aprovechamientos de los terrenos citados, y por estar cedidos por el Duque a la ciudad, según cabre". I el 6 de juny del mateix any la Corporació municipal insistia en que "por varios

terrenys incults situats a les partides de la Marjal, Marjaleta, Mar, Racons i Molinell, el domini directe dels quals pertanyia al Duc i des de 1836 al Reial Patrimoni de la Corona. Aquestes deveses eren utilitzades pels veïns per a pasturar els ramats d'animals i altres activitats econòmiques. En els casos que els ramaders beneficiaris de la utilització es dedicaren a la venda de la carn pagaven un gravamen al municipi. És el que en els quadres estadístics figura com a "dula i dret de pica" entre 1805 i 1830, i "drets de pasturatge" entre 1831 i 1844. Aquestes partides es van convertir en objectiu d'usufructe particular, almenys des de 1828, amb l'oposició sistemàtica de l'Ajuntament, que intentava o bé legalitzar els seus drets d'usufructe o bé convertir els seus drets de domini útil de fet en drets de propietat plena. La documentació permet les dues interpretacions, que una investigació posterior tractarà d'aclarir. En qualsevol cas, en 1849 la Corporació assoliria l'autorització de la Diputació per a adquirir els mencionats terrenys a cens, cosa que desfermà un seguit de litigis entre alguns particulars i la mateixa Batllia contra tal decisió. La documentació respecte del període d'estudi del present treball no ens permet saber el desenllaç d'aquest interessantíssim procés. En qualsevol cas, en la documentació comptable de 1849 i 1850 no figura cap despesa en concepte d'adquisició d'aquests terrenys ¹⁸.

particulares de esta ciudad se solicitan establecimientos de terrenos incultos en las partidas de la Marjal, Marjaleta y Mar de este término; y considerando el Ayuntamiento que dichos terrenos son un patrimonio común de estos vecinos para los pastos y otros más como lo han usado desde tiempo inmemorial ya que están en posesión a causa de los poquísimos o quasi ningún baldío que tiene esta ciudad y teniendo de otra parte presente que el cultivar dichos terrenos puede perjudicar a la salud". (A.M.D. Actes. 1836. 341/2).

A partir de 1848, l'Ajuntament manprendria la tasca de legalitzar la seua relació respecte dels mencionats terrenys o la d'adquirir la propietat d'aquestes partides. A l'acta de 18 de novembre de 1848, la corporació municipal manifestava que "Se trató detenidamente sobre que teniendo este común de vecinos el disfrute de los pastos y brozales en una porción de terreno erial y pantanoso situado en las partidas denominadas Racons y Molinell, en este término, cuyos baldíos; según consta en el cabreve hecho en mil ochocientos treinta y seis pertenecen al dominio mayor y directo de S.M.; sería del todo conveniente para esta población consolidar el derecho que tiene sobre dicho terreno, uniendo la propiedad, usufructo y disfrute (el subratllat és meu) evitando con ello el que con el transcurso del tiempo el tal derecho oscurezca y pierda, o que el Real Patrimonio trate de conceder algunos establecimientos en perjuicio de este vecindario que está en posesión inmemorial y legitime todos aquellos aprovechamientos para pastos a ganados en beneficio de los agricultores, sobre lo cual podrían moverse costosos litigios por oposición que esta ciudad no podría menos formalizar. En su consecuencia y considerando todos los señores lo mismo que siempre que ha tratado en este particular que efectivamente será de la mayor conveniencia pública para esta referida ciudad el adquirir por un censo módico la propiedad al deslindeado terreno por las razones antes expresadas, acordaron se dirija copia certificada de esta acta al Sr. Jefe Político Superior en esta provincia a fin de que en su vista tenga a bien aprobarla". (A.M.D. Actes. Acta de 18 de novembre de 1848. 341/2). A principis de 1849, l'Ajuntament rebia l'oportuna autorització de la Diputació per a manprendre l'operació. (A.M.D. Actes. Acta de 20 de gener de 1849. 341/2).

Tanmateix, no es posà en marxa, possiblement per falta de recursos i, segur, pels conflictes generats per l'oposició d'alguns particulars que tenien drets d'usufructe sobre algunes parts dels terrenys. Efectivament, en 1850 Joan Batiste Reig presentava un recurs a la Batllia contra les pretensions de l'Ajuntament. La institució municipal argumentava, en contra, que aquest particular no havia complert les condicions del domini útil respecte de la Batllia i, per tant, havia perdut els seus drets, i l'acusava d'oportunista. Deia la Corporació municipal que "Negar no puede esta municipalidad el derecho que un tiempo tuvo la parte de Reig a la expresada porción de terreno inculto; pero en vista del abandono con que ha tenido aquel mismo derecho, dejando transcurrir el excesivo término de diez y nueve años sin hacer el menor uso de él, ni sujetándose en tanto tiempo al cumplimiento de las razonables y legales condiciones bajo las cuales le fue concedida la gracia que solicitó, se presenta evidente a todas luces su sinrazón en la oposición que hace, sin contemplar que la funda únicamente en un derecho caduco ya, abandonado y, por consiguiente, perdido por su parte y exclusiva culpable desidia". Afegia l'Ajuntament de Dénia que "es muy extraño a la par que digno de particular atención la circunstancia de que precisamente viene a conformarse con la parte onerosa de aquella concesión un año después que esta Corporación tiene solicitado el establecimiento de una porción de terreno que comprende parte del designado o Reig, y cuando tiene ya muy avanzado el Expediente en su razón formado; de modo que casi sin temor a equivocarse se puede asegurar que a no haber solicitado cosa alguna esta municipalidad, no hubiera tampoco Reig gestionado por su parte en el asunto en cuestión; tan olvidado como hasta aquí lo hubiera indudablemente tenido en lo sucesivo". A més a més, l'Ajuntament raonava que en la concessió de 1830 hi havia un vici d'origen per tal com els usufructuaris no eren veïns de Dénia "y piden para sí, a diferencia de esta Corporación que nada quiere para sus individuos y no le anima otro interés que el general de la población por el beneficio que el establecimiento que solicita reportará a sus vecinos, así en los pastos para sus ganados, como en la broza y mantillo para estiércol de sus tierras (objetos que desde inmemorial utilizan sin contradicción de persona ni autoridad alguna) y finalmente por el aumento de esta agricultura y beneficio de tantos infelices como se emplearán en la roturación de la porción de terreno que se solicita susceptible de cultivo". A.M.D. Actes. Acta de 30 de gener de 1850. 341/2.

Els títols del Deute públic

Pel que fa als títols del Deute públic, és a dir, els Vales Reales, encara que no figuren a la documentació quantitativa, la qual cosa podia esser normal donat que no rendien res degut a la irresponsabilitat del Govern, s'ha trobat una referència en la documentació no quantitativa que permet suposar la seua existència ¹⁹.

Hom pot concloure que la feblesa econòmica fou la característica essencial dels béns de propis d'aquest municipi entre 1800 i 1850. En definitiva, pura anècdota.

Els arbitres i drets

Aquest capítol dels ingressos, basat en gravàmens indirectes, generals i específics sobre el consum, i en el dret dels monopolis municipals, era la columna vertebral sobre la que es recolçava la Hisenda municipal de Dénia. És a dir, hom tractava d'una Hisenda fiscal. Entre finals del segle XVIII i 1850, els arbitres experimentaren diverses variacions i es veieren afectats pels canvis jurídic-polítics propis del període prerrevolucionari i de la revolució burgesa, i la doble competència que l'Ajuntament sofrí amb el Govern i la Diputació per controlar les mateixes matèries impositives. Pel que fa als monopolis, la introducció de l'economia de mercat va signar la seua defunció ²⁰.

Convé dir, abans de definir la naturalesa de cada gravamen, que la classificació administrativa de les distintes partides no guarda uniformitat al llarg del període a estudiar. Ni en els arbitres ni en els monopolis. És més, segons l'etapa cronològica, determinats ingressos s'inclouen sota la denominació indistinta d'arbitres, efectes de propis arrendats i de monopolis. Però, en qualsevol cas, seguidament es relacionen atenent a les matèries fiscals sobre les que s'imposaven.

Pel que fa als monopolis, l'Ajuntament arrendava l'abastiment de tota mena de queviures i altres mercaderies mitjançant quatre tendes: la del carrer de la Mar, la de la Plaça, la del carrer de les Monges i la del carrer Olivera. També arrendava la fleca i l'abastiment de neu. Fins 1830, quasi tots els articles, llevat de l'abastiment de ví, quedaven inclosos en aquestes partides. Però, a partir de la citada data i dins del procés de progressiva abolició dels monopolis municipals, s'obriren noves partides específiques per als articles de consum més rendables, com ara el ví i les carns. Els monopolis d'abastiment sofririen l'atac de l'impacte de la introducció del capitalisme i serien, de vegades, víctimes de pràctiques fraudulentos, circumstàncies que minvarien el seu producte ²¹.

Pel que respecta a l'arbitre de consum de les carns, la recaptació del qual la cedia l'Ajuntament en arrendament, a partir dels anys 30 figuraria com una de les partides específiques dels ingressos, ja al marge de l'epígraf dels monopolis municipals, encara que no deixava d'ésser-ho i, com altres

19. Els Vales Reales eren adquirits obligatòriament pels Ajuntaments que, així, es convertien en prestamistes forçosos de la Corona i varen sofrir una progressiva depreciació derivada del seu problemàtic recolçament financer vinculat al creixement del dèficit de l'Estat. Tal circumstància els privava de tota credibilitat, inclús per a la Hisenda, que, per exemple, obligava a l'Ajuntament d'Alacant a realitzar els comptes de resultats «en dinero efectivo sonante y no en vales reales». També en el cas d'Alacant, fins 1839, el seu valor era purament simbòlic, per la qual cosa l'Ajuntament no els comptabilitzava com ingressos. Però la Contaduría, en una mostra d'artifici comptable, obligà a que es consignaren en el capítol dels ingressos i dels gastos, utilitzant la fórmula de «entrada por salida». Vegeu Salort (1997): La Hacienda local en la España contemporánea. La Hacienda municipal de Alacant, pp. 184-185. La única referència que s'ha trobat respecte als Vales Reales a la Hisenda municipal de Dénia és una circular de l'Intendent a l'Ajuntament on diu que "los Vales Reales, como efectos de la deuda consolidada, se admitan en pago de contribuciones de Propios". (A.M.D. Actes. Acta de 31 de gener de 1831).

20. Les mesures econòmiques reformadoras afectaren les Hisendes municipals de varies maneres, però amb un resultat únic: la disminució dels seus ingressos. En 1833 s'abolí el monopoli sobre forns i posades. La Real Orden de 20 de gener de 1834 va declarar la llibertat de comerç interior, específicament dels articles de menjar, beure i cremar, abolint, a més a més, els abastiments dels mateixos. Aixímateix en 1834 es decretà la llibertat de tràfic de les llavors i s'ordenà la extinció de les germandats de productors de ví, establint la llibertat de venda d'aquest producte. Vegeu Salort (1997), opus. cit.

21. En 1824, el regidor Joan Antoni Latur proposava que "observándose que en la Marina hay cuatro casas que venden géneros atienda al paso que sólo se ha hecho arriendo de una y que el arrendador no insta, ni menos los vecinos, se decida por el Ayuntamiento si deben o no privarse las tres y en este caso qué medio se ha de tomar. Y oído por los demás señores acordaron que en el día de mañana sean (*)

(*) Llamados a la casa de su señoría, se les exija la multa de treinta reales valencianos y si reincidiesen pagaran la multa doblada, perdimento de géneros y seis días de cárcel. (A.M.D. Actes. Acta de 14 de gener de 1824. 341/1). Per altra banda, i en relació a l'impacte de la introducció de la lliure venda d'articles de consum, que repercutia negativament sobre les arques municipals, l'Ajuntament escrivia a la Diputació en els següents termes: "se trató sobre hacer presente a la Excelentísima Diputación la necesidad que hay de variar las bases sobre que se han hecho hasta el día los arriendos de las regalías de esta ciudad, respecto a que desde el nueve del corriente en que se remató una de las cuatro tiendas que hay de comestibles, nadie se ha presentado a por más. Que por razón de la libre venta se han colgado sin duda los sujetos que solían arrendar y que precisamente quedarán sin efectuar los arriendos para el año próximo mil ochocientos cuarenta y uno y esta ciudad sin fondos para cubrir las cargas que sobre sí tiene; y que a fin de evitar el que por esta causa tenga que hacerse un reparto vecinal, que es el último modo de que se debe de echar mano y procurando conciliar en lo posible la libertad de vender con los intereses municipales y el beneficio que también recibirán estos vecinos, acordaban proponer a dicha superioridad las siguientes bases y pedir su aprobación, a saber: 1.º.- Establecer la venta exclusiva por menor en las tiendas de comestibles, tabernas, panaderías, tabla de tocino y absto de jabón. 2.º.- Permitir siempre a estos vecinos vender por sí o por otra persona por menor y como quieran, sus cosechas propias solamente sin necesidad de pagar ninguna retribución al arrendador obligada, pero con la condición de avisarlo antes a la justicia. 3.º.- Permitir también la venta en iguales términos a vecinos y forasteros, tanto de cosechas propias como ajenas, en los días de mercado hasta las doce horas de la mañana sin pagar tampoco retribución alguna. 4.º y última.- Permitir igualmente a vecinos y forasteros en todos los días del año la venta por mayor de todos los artículos de comer, beber y arder, sin pagar tampoco ninguna retribución y verificándolo del modo siguiente: en el vino, a lo menos un cántaro; en aceite una arroa; en jabón, pan, arroz y tocino, media arroba; y en los demás artículos que se pesan o miden, una arroba o una barchilla al menos". A.M.D. Actes. Acta de 29 d'octubre de 1840. 341/2.

gravamens locals, va registrar l'envestida de l'economia de mercat, disminuint el seu producte ²².

L'arbitre del pes i mesura, un dels més fructífers recursos del municipi, apareix en la documentació comptable tant com un monopoli local com un arbitre indirecte de tipus genèric. Consistia en una càrrega fiscal per la utilització obligatòria de les mesures de pes i capacitat pròpies de l'Ajuntament en qualsevol activitat comercial de compra-venda de tots els articles de consum i d'altres efectes. Com en tota la resta d'arbitres, la Corporació arrendava la seua recaptació. I també va entrar en crisi des dels anys 30, amb l'abolició dels monopolis municipals. A més a més, va ésser objecte de reclamació per part de Reial Patrimoni, que, com en el cas d'Alacant, l'havia cedit al municipi des del segle XVIII. Aquestes circumstàncies van afeblir els ingressos per aquest concepte ²³.

22. L'arbitre de les carns gravava el consum d'aquestos productes. Amés a més, hi havia un específic arbitre sobre la cansalada denominat "taula de cansalada". En 1834, l'Ajuntament, per a conciliar l'acompliment de les lleis sobre lliure venda i les necessitats financeres municipals, oferien avantatges als subministradors de carns, en els següents termes: "que expirando el treinta del que rige el arriendo de carnes de esta ciudad y debiendo quedar libre su venta según lo dispuesto en la Real Orden de veinte de enero de este año, con el fin de que no faltare en esta ciudad un artículo tan necesario, acordaron fijar edictos invitando a todos los que quisiesen salir de carnes a este común, se presentaren al Ayuntamiento, quien les autorizaría para pastar sus ganados por los amplios y boalar de esta ciudad con sólo la obligación de satisfacer por cabeza para los fondos de propios según lo prevenido en dicha Real Orden, a saber: treinta y dos maravedíes por carnero; veinte por macho; diez y seis por oveja y cabra; y dos reales vellón por ternera y vaca, sin perjuicio de que cualquier otro pueda vender carnes pagando también lo que queda estipulado". A.M.D. Actes. Acta de 26 de juny de 1834. 341/2.

23. Els Capítols que regulaven les obligacions de l'arrendador d'aquest arbitre en 1828 eren els següents: "1.º.- Primeramente. Por las utilidades que resultan de los pesos, el encargado de ellos tendrá obligación de llevar la Libreta de los alojamientos con toda escrupulosidad y exactitud para que todos los vecinos lleven con proporción esta carga. 2.º.- Por ningún término podrá variar ni trastornar el turno de los que deben sufrir los alojamientos, ni cambiar boleta alguna sin dar parte al Regidor mayor o de semana o al señor Gobernador quienes darán orden para que se haga si lo encuentran justo y si es la solicitud por causa de alguna enfermedad que experimentan en la casa o por hallarse en el campo, no deberán perder el turno, sino que se les pondrá alojamiento en el momento que cesen las causas a fin de hacer seguir el orden como corresponde. 3.º.- El encargado de los pesos recibirá bajo de inventario todos los efectos que se le entreguen para responder de ellos. 4.º.- Tendrá obligación de hacer las piedras que se necesitan para los vendedores de la plaza, como son: medias arrobas, cuarterones, medios cuarterones, libras y medias libras, procurándose piedras proporcionadas para el efecto, las que tendrá obligación de refinar con perfección, y marcarlas para que no puedan ser cambiadas. 5.º.- Asimismo será de su obligación componer los pesos y si no hay suficientes, hacer otros nuevos, como igualmente las pesas que deberán tener cocidas las taras para que no puedan quitarse ni extraviarse. 6.º.- Exigirá de cada arriero que vaya por peso una prenda para asegurar su valor y si conociese que había quitado las taras, o las había desecho, dará parte a un individuo del Ayuntamiento para que le exija la correspondiente multa. 7.º.- Siempre que se encuentre en la plaza algún peso mal arreglado y refinado, como igualmente piedras largas que cortan, se exijirá al tenedor del peso la multa correspondiente y si justificase que el encargado de los pesos tiene la culpa, pagará este la multa por no haber puesto el cuidado correspondiente. 8.º.- Y últimamente: si algún arriero extraviase alguna piedra o rompiese algún peso o pesa, el encargado podrá exigirle su valor". (A.M.D. Actes. Acta d'1 d'agost de 1828. 341/1).

Per la seua banda el Reial Patrimoni va reclamar aquest arbitre, que havia cedit a l'Ajuntament, en 1840, en un mal moment, donat que l'existència del mateix estava ja en fase liquidatòria. (A.M.D. Actes. Acta de 24 de desembre de 1840. 341/2).

L'oposició al guany d'aquest arbitre es va refermar a partir dels anys 40. Vàries reclamacions dels arrendadors del gravamen davant de la negativa dels usuaris, van obtenir dictàmens favorables de l'Ajuntament. Però cada volta era més difícil mantenir-lo. (A.M.D. Actes. Actes de 1841 i 1846. 358/8).

La legislació burgesa en relació a aquest arbitre va estar com segueix. La Real Orden de 14 de juliol de 1842 deia que «El Gobierno suprimirá en el Presupuesto de 1843 los oficios o cargas de fiel medidor, lonja, corredería, peso real y demás que bajo cualquier denominación recaigan sobre el peso o medida; libertando a los pueblos de estos gravámenes, y proponiendo el medio de indemnizar a los actuales poseedores.» No obstant, la impossibilitat immediata de procedir a les citades indemnitzacions i les incessants queixes dels Ajuntaments per la disminució dels ingressos expliquen que en primer lloc la Real Orden de Governació de 6 de setembre de 1843 de manera interina i la de 18 de febrer de 1844 en segon lloc, ara amb caràcter permanent, estableixen la coexistència de la llibertat de pesar i mesurar amb el manteniment dels arbitres municipals d'aquesta naturalesa, prevenint que quan els Ajuntaments arrendasen les dites mesures de pes per a evitar els frau o per a fer front als gastos municipals, la condició precisa de la escriptura d'arrendament era que ni els veïns ni els forasters estiguessin obligats a utilitzar-les.

Altres dels epígrafs importants dels ingressos era el gravamen sobre el consum de ví, que fins 1830 figurava com un monopoli municipal i que després d'aquesta data es classificaria com un arbitre.

A banda de les esmentades partides dels ingressos, les més fructíferes per a les arqués municipals, en determinades subetapes estigueren en vigor altres gravàmens més modestos, com ara els reintegraments, la peita o repartiment, els socors de pressos, l'arbitre sobre el consum de sabó, el sobrant de la quota d'aiguarent, el sobrant dels propis del poble de Diana, l'arrendament de la caserna, l'enllumenat i el sobrant de l'arbitre de l'arrós ²⁴.

A més a més, a partir de 1845, realitzada ja la reforma fiscal de Montañán i regulades en clau conservadora les Hisendes municipals, apareixeran dues partides més en els ingressos. Els arbitres extraordinaris i els arbitres per a cobrir el dèficit. A aquest propòsit s'ha de recordar que l'obsessió nivelladora dels liberals conservadors respecte de la Hisenda central i també de les municipals, s'acompanyava mal amb el fet que aquestes no tenien suficients recursos. Per aquest motiu autoritzaven discrecionalment els gravàmens darrerament esmentats. Per aquesta raó, els recursos per a cobrir el dèficit s'havien convertit en la verdadera columna vertebral de les finances municipals, sense els quals aquesta Hisenda haguera caigut en una fallida financera. Però és que, a més a més, la Hisenda central, com també la Diputació, practicava una punció fiscal sobre els ingressos municipals, amb la qual cosa el rendiment líquid minvava significativament. Fet que continuament lamentava la Corporació municipal ²⁵. En qualsevol cas, l'Ajuntament i els associats majors contribuents s'inclinaven sempre per les impositcions de tipus indirecte sobre el consum de tota classe d'articles, sobre tot, i sobre algunes transaccions econòmiques, defugint dels recàrrecs de tipus directe ²⁶.

A banda dels arbitres que l'Ajuntament disposava per a invertir més o menys lliurement, entre 1825 i 1833, la Corporació municipal de Dénia va recaptar ingressos amb una finalitat predeterminada: la de subvencionar els gastos de les partides dels "voluntarios realistas", que defensaven l'absolutisme. Per aquesta raó, no figuren en cap apartat ni dels ingressos ni dels gastos municipals. Ara bé, influen en l'augment de la pressió fiscal

24. Els reintegraments consistien en la recuperació de bestretes de l'Ajuntament a altres institucions o de quantitats indegudament lliurades per la Corporació i recuperades. La peita o repartiment era una contribució forçosa extraordinària carregada sobre els veïns i terratinents. Els socors de pressos eren reintegraments que recuperava l'Ajuntament de Dénia d'altres pobles per desembutxacaments de gastos en concepte de manutenció i custòdia de pressos, com a centre judicial de la seua demarcació. L'arbitre sobre el sabó gravava el seu consum. El sobrant de la quota d'aiguarent consistia en les quantitats recaptades en excés de la contribució general sobre el consum d'aquest article. El sobrant dels propis del poble de Diana era el superàvit resultant dels seus comptes. L'arrendament de la caserna era el producte del lloguer d'aquest establiment a l'Exèrcit. L'enllumenat eren els ingressos per subministrar aquest servei. I el sobrant de l'arbitre de l'arrós consistia en les quantitats recaptades en excés del gravamen sobre el consum d'aquest producte, destinades a la Diputació.

25. Els planys de les distintes Corporacions contra les excessives càrregues fiscals són nombroses al llarg del període estudiat. Com a exemple reproduïm la corresponent a un any ja plenament liberal, 1848, en el que la Diputació, recolçant-se en una Real Orden, tracta d'imposar un recàrrec municipal per a remontar el seu dèficit. L'Ajuntament contestava que era impossible pel "lastimoso estado de postración en que generalmente se encuentran (els veïns) apuradíssimos por la extremada escasez que les aflige, no pudiendo muchos ni siquiera trabajar sus tierras como consta muy bien a esta corporación, ni mucho menos pagar las inmensas contribuciones que se les exigen, sería exponerse a los más desagradables conflictos el llevar a efecto el recargo (...) por las invencibles dificultades que ofrecería su realización (...). La corporación se ve en la crítica posición de no poder dar a nadie una contestación satisfactoria y apurada hasta el extremo por la convicción íntima que tiene, de que raya en lo imposible poder cobrar los impuestos que ya regían este año sin agotar la odiosidad de todas las medidas coactivas contra los contribuyentes, que la mayor parte serán ineficaces". (A.M.D. Actes. 1848. 341/2).

26. A canvi de suportar les inclemències financeres governamentals, els ajuntaments podien practicar l'ocultació de bens immobles mitjançant la manipulació de les declaracions de propietats agràries que figuraven als Amillaraments. Vegeu Salort (1997), op. ja citada, capítols IV i V. A títol d'exemple mostre a continuació el llistat dels gravàmens per a cobrir el dèficit resultant en l'exercici econòmic de 1850 a l'Ajuntament de Dénia, el rendiment dels quals casi triplicaven el producte dels arbitres ordinaris, consistents gairebé exclusivament en l'arbitre del pes i mesura: impost sobre el ví i vinagre "con la venta exclusiva al por menor", rebaixant la part corresponent a la Hisenda pel contingent general de consums; impost de l'aiguarent "con la misma venta al por menor", amb una rebaixa similar a l'anterior; impost sobre l'oli "con la propia venta al por menor" i amb una rebaixa similar; impost del sabó blanet amb igual característiques que els anteriors casos; impost sobre les carns, amb la mateixa rebaixa; impost sobre saldures, sucre i altres espècies de major consum; impost de pica in el recàrrec sobre les contribucions generals de béns immobles i subsidi industrial. A.D.P.A. Comptabilitat municipal. Comptes de l'Ajuntament de Dénia de l'any 1850. 13.433.

que suportava el poble de Dénia, com també els arbitres destinats a la construcció del moll de València ²⁷.

II.2.2.- Anàlisi quantitativa dels ingressos

Les dades referides als ingressos de l'Ajuntament de Dénia entre 1805 i 1850 estan reflexades als següents quadres IV, V i VI.

QUADRE IV									
INGRESSOS RECAPTATS PER L'AJUNTAMENT DE DENIA, EN REALS CORRENTS, 1805, 1816 I 1824-1830									
Anys	Efectes de propis arrendats (Monopolis municipals)							Peita veïns i terratinents	TOTAL
	Dula i dret de pica/Abastiment de carns	Tenda de la Mar	Tenda Plaça	Tenda carrer Monges	Tenda carrer Olivera	Pes i mesura	Abastiment de ví		
1805	1.807	3.614	3.021	2.040	1.807	4.517	233	6.023	23.062
1816	911	3.772	3.885	3.162	2.733	3.169	1.942	-	19.574
1824	645	1.745	3.007	2.925	2.460	-	6.907	-	17.689
1825	682	2.340	2.025	3.457	2.280	-	5.490	-	16.274
1826	637	3.457	1.365	2.310	2.707	-	7.363	-	17.839
1827	1.128	2.992	1.200	2.250	1.830	-	9.750	-	19.150
1828	1.383	3.165	1.200	1.650	1.230	-	750	-	9.378
1829	1.566	4.818	1.362	1.656	843	-	5.029	-	15.274
1830	2.058	3.222	2.273	2.108	843	-	5.029	-	15.533
TOTAL	10.817	29.125	19.338	21.558	16.733	7.686	42.493	6.023	153.773
MITJANA	1.202	3.236	2.149	2.395	1.859	854	4.721	669	17.086
%	7,0	18,9	12,6	14,0	10,9	5,0	27,6	3,9	100

Font: A.M.D. Finances municipals

Pel que fa a l'etapa 1805-1830, els ingressos totals van ascendir a 153.773 reals corrents, amb una mitjana anual de 17.086 reals. La participació percentual de cada agregat en el total, que reflexa el quadre, ens permet afirmar que el 96,1 per 100 dels recursos pertanyien al calaix de sastre del

27. Els arbitres aprovats en 1825 per als Voluntarios realistas eren els següents: "por el embarque de cada arroba de pasa, dos maravedís; por el de cada cahiz de uvas, doce maravedís; por el de cada cahiz de cebada, doce maravedís; por el de cada arroba de algarobas, dos maravedís; por el de cada quintal de higos, seis maravedís; por el desembarco de cada bota de atún, cuatro reales de vellón; por el de cada casco de sardina, dos reales de vellón; por el de cada cahiz de trigo, dos reales de vellón; por el de cada caja de azúcar, cuatro reales de vellón; por el de cada quintal de bacalao, diez y siete maravedís; por el embarque de cada carga de almendras, un real y medio de vellón; por cada cántaro de vino que se traiga para vender a cántaros y medios cántaros de fuera de la ciudad, cuatro maravedís; por cada tabla de madera chica o grande que se desembarque, dos maravedís; y por cada arroba de carbón que se desembarque, dos maravedís". (A.M.D. Actes. Acta de 11 de març de 1825. 341/1). Els arbitres imposats per a les obres del moll de València, que també pagaven els deniencs, consistien en "un derecho llamado de puerto o muelle que lo pagan los géneros, frutos y efectos que se desembarcan, a razón de 12 maravedís por cada libra de 20 sueldos de valor, siendo liobres de dicho pago los granos y legumbres". (A.M.D. Actes. Acta de 31 de març de 1841. 341/1).

gran capítol denominat “Efectes de propis arrendats”, en realitat monopolis municipals. A penes el 3,9 per 100 restant provenia de la peita de veïns i terratinents. Ara bé, l’anàlisi de les distintes partides ens fa comprovar que en el primer lloc apareixia l’abastiment de ví (27,6 per 100, és a dir, casi la tercera part del total de recursos d’aquest capítol), seguit de cada una de les tendes de queviures. Tanmateix, l’agregació dels percentatges de les tendes representava més de la meitat d’aquest tipus d’ingressos (56,4 per 100). En aquest període l’abastiment de carns o dret de pica i l’arbitre del

QUADRE V

INGRESSOS RECAPTATS PER L'AJUNTAMENT DE DENIA, EN REALS CORRENTS, 1831-1844

Anys	Socors de		Monopolis		Arbitres		Sobrant	quota	Sobrant	propis	Arrendament	TOTAL	
	pressos	Drets de	Arrendament i	abstiment de	Vi, sabó, carns	Pes i mesura	aiguardent	Diana	caserna				
1.831	225	1.785	18.680									20.690	
1.832	4.049	1.280	29.584									34.913	
1.833	2.544	1.054	23.583									27.181	
1.834		1.069	23.070									24.139	
1.835			12.922									12.922	
1.836			19.796									19.796	
1.837			17.452									17.452	
1.838			17.695									17.695	
1.839			12.542		12.259					165		24.966	
1.840			11.542		10.379		7.990					29.911	
1.841			11.700		14.148							25.848	
1.842			8.370		10.310		8.572					27.252	
1.843			9.292		9.217		3.860		14.531		446	37.345	
1.844			7.522		8.730		9.374		5.668		501	31.795	
TOTAL	6.818	5.188	223.750		65.043		29.796		20.199		165	947	351.906
MITJANA	487	371	15.962		4.646		2.128		1.443		12	68	25.136
%	1,9	1,5	63,6		18,5		8,5		5,7		0,0	0,3	100

Font: A.M.D. Finances municipals

pes i mesura assolien una participació molt secundària (7 per 100 i 5 per 100, respectivament).

Durant el segon subperíode que es desenvolupa entre 1831 i 1844, els ingressos totals assoliren la quantitat de 351.906 reals, amb una mitjana anual de 25.136 reals, la qual cosa suposava un augment significatiu respecte de la mitjana de l’etapa anterior. Pel que fa a la participació percentual de les distintes partides en el total d’ingressos, figuraven com a capdavanters els monopolis municipals de llocs públics de queviures amb un 63,6 per 100, és a dir, unes dues tercers parts del total. Hom constata, així, la importància que seguien tenint els monopolis municipals, encara que estigueren ja teòricament ferits de mort per la introducció de l’economia de mercat. Els seguien en ordre d’importància quantitativa els arbitres amb un 27 per 100, aproximadament la tercera part del total d’ingressos (18,5 per 100 per als arbitres de ví, sabó i carns - s’observarà com ha baixat la participació de l’arbitre del ví respecte de l’etapa anterior com a resultat de la llibertat de venda i de la competència de la Hisenda central en controlar la imposició sobre aquest article- i 8,5 per 100 per a l’arbitre de pes i mesura).

QUADRE VI									
INGRESSOS RECAPTATS PER L'AJUNTAMENT DE DENIA, EN REALS CORRENTS, 1845-1850									
Anys	Arbitres	Enllumenat	Sobrant arbitre arrós	Caserna	Extraordina.	SUBTOTAL	Repartiment	Arbitres per a cobrir el dèficit	TOTAL
1845	30.567	3.442	-	-	-	34.009	21.061	-	55.070
1846	41.332	-	4.046	2.636	-	48.014	-	-	48.014
1847	17.446	-	4.146	-	-	21.592	-	-	21.592
1848	11.913	-	-	-	23.676	35.589	-	32.204	67.793
1849	13.300	-	-	-	9	13.309	-	46.149	59.458
1850	17.575	-	-	-	-	17.575	-	48.672	66.247
TOTAL	132.133	3.442	8.192	2.636	23.685	170.088	21.061	127.025	318.174
MITJANA	22.022	574	1.365	439	3.948	28.348	3.510	21.171	53.029
%	41,5	1,1	2,6	0,8	7,4	53,5	6,6	39,9	100

Font: A.M.D. Finances municipals

La resta de les partides tenien una participació molt modesta en el sosteniment de les finances municipals.

L'anàlisi quantitativa dels recursos en l'etapa 1805-1830 ens mostra que la recaptació total fou de 318.174 reals corrents i una mitjana anual de 53.029 reals, és a dir més del doble que la recaptació mitjana anual de l'etapa 1831-1844 i més de tres voltes la corresponent al període 1805-1830. Aquest augment dels recursos no és l'única nota clarament diferenciadora d'aquesta etapa respecte a les anteriors, ja que s'observarà que hi ha una partida nova i importantíssima referida als arbitres per a cobrir el dèficit. En qualsevol cas, la participació percentual dels distints agregats dels ingressos durant aquest subperíode és la següent. L'agregat d'arbitres ordinaris, enllumenat, sobrant de l'arbitre de l'arrós, arrendament de la caserna i arbitres extraordinaris, és a dir, els recursos més o menys "propis" del municipi, suposaven una quantitat lleugerament per damunt de la meitat dels recursos totals (53,5 per 100). Dintre d'aquest capítol, els arbitres sobre el consum s'enduïen gairebé la totalitat de l'agregat (41,5 per 100). En segon lloc figuraven el arbitres per a cobrir el dèficit que representaven el 39,9 per 100 del total, és a dir, molt més de la tercera part dels recursos totals. Tanmateix, si ens fixem en alguns anys d'aquest subperíode (1848-1850) ens adonarem que els recursos per a cobrir el dèficit més que duplicaven i inclús triplicaven els recursos ordinaris de l'Ajuntament. Dit d'una altra manera, la institució municipal no haguera pogut mantenir-se sense aquest tipus de recursos, l'autorització dels quals, ja s'ha dit, depenia de la discrecionalitat del Govern. La naturalesa d'aquests gravàmens era fonamentalment de tipus indirecte (80 per 100). Sols un 20 per 100 consistien en recàrrecs sobre les contribucions directes de caràcter estatal que gravaven les propietats agràries i les activitats industrials (d'aquest 20 per 100, un 91 per 100 procedia del primer concepte i un 9 per 100 del subsidi industrial). Evidentment, els propietaris agraris i els industrials, a través dels associats majors contribuents que tenien el dret de decidir sobre la demanda d'aquests recursos per a cobrir el dèficit, preferien aprovar recàrrecs sobre el consum, que afectaven a tot el poble, i no recàrrecs directes, que només els afectaven a ells.

II.3.- Els gastos (1800-1850)

II.3.1.- Estructura i classificació administrativa dels gastos

Entre 1800 i 1850, l'estructura del gasto registrà una reorganització, resultat de la transició de l'Ajuntament absolutista al liberal ²⁸. Aquesta circumstància ens permet constatar dos models diferenciats d'estructura del gasto, encara que entre 1831 i 1844 es va produir un període de transició entre ambdós models. El Pressupost de l'any 1845 marcarà la definitiva transició cap a l'estructura del gasto del model liberal, que romandrà pràcticament fixa fins l'any 1923.

L'estructura orgànica del gasto de l'Ajuntament absolutista estava formada pels salaris ²⁹, els rèdits de censos ³⁰, les festes d'Església ³¹, els gastos ordinaris i extraordinaris i els gastos ordinaris i extraordinaris alterables ³². La configuració d'aquesta estructura del gasto i, sobre tot, l'extensió dels darrers capítols citats mostra, en primer lloc, l'escassa racionalitat i la suma discrecionalitat en la distribució dels ingressos, que permetia emmascarar els gastos en benefici de les autoritats municipals absolutistes. En segon lloc, el nul interès per dotar partides tan importants com l'educació, les obres públiques o la beneficència mateixa ³³.

El model liberal en l'estructura del gasto municipal, amb sobresalts, va iniciar un demble més assossegat a partir de 1836-1839, per a consolidar-se des de 1845. Des de 1836 l'estructura del gasto es va diversificar en funció de l'assumpció d'un major nombre de funcions públiques, s'incrementaren les partides d'infraestructures, educació i beneficència i s'anularen partides pròpies de l'absolutisme. Finalment, entre 1840 i 1846 s'estabilitzà l'estructura liberal del gasto, romanent la classificació orgànica pràcticament fixa fins 1923. De tota manera, fins 1844 la classificació orgànica era molt semblant a la de l'etapa absolutista i comprenia els capítols de salaris, festivitats, gastos ordinaris, gastos alterables i el nou capítol de resultes. Els nous gastos ja al·ludits s'inclouen en el capítol de gastos ordinaris o en el de gastos alterables. L'objectiu teòric de les resultes era reflectir en els documents comptables la realització de gastos pertanyents a exercicis econòmics anteriors ja tancats. Des de 1845, la classificació orgànica del gasto quedaria com segueix. Hi havia dos grans agregats de naturalesa distinta: els gastos obligatoris i els gastos voluntaris. En el primer agregat s'inclouen els gastos de l'Ajuntament ³⁴, de Policia de seguretat ³⁵, de

28. En general, s'abandonaren partides vinculades a una societat absolutista i s'assumiren càrregues amb nous objectius públics. Algunes romangueren nominalment, però pergueren part de les anteriors funcions; altres canviaren de denominació o assumiren més obligacions, amb igual nom; a determinats capítols anteriors, s'agregaren certes funcions que recolliren part de les ja existents, i, per últim, es crearen noves partides.

29. En aquest capítol s'inclouen els gastos corrents de tots els empleats de l'Ajuntament: sous de les distintes autoritats, personal d'administració, vigilància, seguritat, manteniment, metges i comares i un mestre i una mestra de "primeras letras" i un mestre de llatí.

30. Els rèdits de censos consistien en unes pensions que l'Ajuntament pagava a alguns prestamistes particulars.

31. Les festivitats, predominantment religioses, però també civils, consistien en gastos amb els que l'Ajuntament estava obligat a sufragar a l'Església en virtut de les lleis absolutistes del segle XVIII. A Dénia cobrien les festivitats de la Setmana Santa, del Corpus Christi i la del Sant titular.

32. Aquestos extensos capítols dels gastos ordinaris i extraordinaris i els d'igual qualificació però alterables, comprenien tota la resta de gastos. Entre ells destacaven les imposicions que patien els Propis i arbitres, específicament destinades a la Real Caja de Amortización. També s'inclouen els deutes municipals. La resta de les partides formaven un calaix de sastre on tenien cabuda totes les demés aplicacions dels ingressos, com les obres de reparació, cura de fonts, enllumenat, gastos menuts, gastos d'impremta, gastos de la premsa, gastos de plets de l'Ajuntament, gastos dels voluntaris realistes, gastos de la Companyia franca, de refacció i allotjament, de beneficència, mestres de primeres lletres, obres públiques i altres gastos difícilment classificables. Per altra banda, aquestos capítols del gasto no guardaren ninguna uniformitat al llarg del període.

33. Aquestes circumstàncies obliguen l'investigador a tenir que rastrejar les dades econòmiques corresponents a l'aplicació del gasto des d'una perspectiva funcional i econòmica, en varis apartats de la classificació orgànica que presenta la documentació. A títol d'exemple, els gastos d'educació apareixen tant en el capítol dels sous de l'Ajuntament como en els gastos ordinaris i extraordinaris, o inclús en els alterables.

34. Els gastos de l'Ajuntament cobrien els gastos de personal, oficina, impremta, subscripcions, conservació i reparació de l'edifici consistorial, conservació i reparació dels efectes, gastos de lleva, gastos d'eleccions municipals, provincials i de diputats a Corts, gastos per la confecció dels amillaraments i altres gastos.

35. Els gastos d'aquest capítol inclouen els sous dels empleats, gastos de caminois, extraordinaris i urgents.

36. Aquest capítol cobria els gastos d'enllumenat públic, de neteja i de cura dels jardins. L'enllumenat públic de la ciutat de Dénia, com altres serveis públics municipals, va registrar una empena des de la implantació de les lleis liberals sobre ajuntaments. En gener de 1840 l'Ajuntament es plantejava la conveniència d'instal·lar l'enllumenat públic per oli i preparava un pressupost de gastos per a tal menester. El mes de març del mateix any ja tenia redactats els capítols per a procedir al contracte d'aquest servei, havia elaborat el pressupost dels gastos totals que ascendien a 5.432 reals (17 faroles) i havia format la quota de repartiment atenant a la riquesa urbana, territorial, mercantil i industrial. Però l'oposició dels comerciants a aquesta forma de repartiment va fer decidir, finalment, a l'Ajuntament a que la quota s'imposara sobre la riquesa urbana. (A.M.D. Actes. Actes de 16 de gener i de 25 de març de 1840. 358/1. Actes de 30 de juliol de 1840 i de 21 de gener de 1841. 341/2). En l'Exposició que feia la Corporació a la Diputació es deia que "El Ayuntamiento de esta ciudad (...) desearo de proporcionar a la misma un objeto de ornato útil y de no menos comodidad a sus habitantes como es el alumbrado, ha acordado (...) solicitar de V.E. la competente autorización (...) con la alagüenia (sic) confianza de que le será otorgada esta solicitud a imitación de otras poblaciones de la provincia de Valencia que (...) gozan ya sus habitantes de la comodidad de tener alumbrado, reclamándolo con mayoría de razón las circunstancias particulares de esta ciudad de ser cabeza de partido judicial, de una extensa gobernanación militar y plaza de armas con fortaleza respetable". A.M.D. Actes. Acta de 25 de març de 1840. 358/1.

37. La Instrucció pública a càrrec dels ajuntaments només cobria l'ensenyament primari, i les obligacions incloïen els sous de mestres i altre personal necessari, el lloguer dels edificis no propis i el manteniment i reparació de les escoles de propietat pública municipal. Ara bé, l'ensenyament públic no era totalment gratuït.

A partir de la revolució liberal aquest capítol del gasto augmentaria, en funció d'una major preocupació per la (*)

Polícia urbana ³⁶, d'Instrucció pública ³⁷, de Beneficència ³⁸, d'Obres públiques ³⁹, de Correcció pública ⁴⁰, de Monts ⁴¹ i les càrregues ⁴². Els gastos voluntaris es circumscrivien als derivats de les obres de nova construcció ⁴³. A més a més, hi figuraven dos capítols més: el dels gastos per a imprevistos i el de les resultes ⁴⁴.

II.3.2.- Anàlisi quantitativa dels gastos

Les dades estadístiques de l'assignació efectiva dels gastos entre 1805 i 1850 figuren als quadres VII, VIII i IX.

QUADRE VII						
GASTOS REALITZATS PER L'AJUNTAMENT DE DÈNIA,						
EN REALS CORRENTS, 1805,1816,1824-1830						
Anys	Salariis	Rèdit de censos	Festes Església	Gastos alterables	TOTAL	
1.805	3.999	7.657	346	10.981	22.983	
1.816	9.766	1.445	346	9.264	20.821	
1.824	9.741	424	216	5.088	15.469	
1.825	9.727	4.038	342	3.274	17.381	
1.826	9.727	2.710	341	9.791	22.569	
1.827	9.727	2.634	418	24.449	37.228	
1.828	9.540	1.522	346	14.769	26.177	
1.829	9.271	-	346	20.324	29.941	
1.830	9.347	-	346	17.149	26.842	
TOTAL	80.845	20.430	3.047	115.089	219.411	
MITJANA	8.983	2.270	339	12.788	24.379	
%	36,8	9,3	1,4	52,5	100	

Font: A.M.D. Finances municipals

(*) formació educativa i del que en termes actuals podríem anomenar com a formació de capital humà, però de manera insuficient, degut a la incapacitat financera municipal. En 1845, l'Ajuntament manifestava al Governador civil "el mal estado en que desgraciadamente se halla la instrucción pública en esta ciudad tanto por falta de maestro inteligente que enseñe con arreglo a los nuevos métodos establecidos, como por la de local decente y más bien situado que el que hoy existe". Un mes després la Corporació municipal tractava d'aconseguir "un maestro de instrucción primaria que al lado del que hoy es titular de esta misma población y como auxiliar suyo enseñare a los niños todo lo que está prevenido en los reglamentos vigentes (...) (y) compareció D. Bartolomé Peregrin, natural y vecino de Valencia; y enterados S.S. de la perfección con que posee el arte de escribir, la gramática, aritmética en toda su extensión, dibujo lineal y demás requisitos que abraza la enseñanza superior, convinieron en que provisionalmente por tiempo de un año y como auxiliar del que hoy es titular de esta ciudad, instruya con él a los niños (...) percibiendo, además de las mesnadas que pagan los alumnos, tres mil reales de vellón de estos fondos municipales". A.M.D. Actes. Acta de 6 de març de 1845 i Acta de 6 d'abril de 1845. 341/1. Tanmateix, les dificultats per a promocionar l'ensenyament no sols eren d'índole financera i de voluntat política. No era fàcil trobar personal qualificat. Així, en 1848 s'adjudicava una plaça de mestra a una dona sense títol. (A.M.D. Actes. Acta de 5 de febrer de 1848. 341/1). En qualsevol cas la situació de l'ensenyament primari a la ciutat de Dénia en 1848, que figurava en una resposta de l'Ajuntament al Governador civil, era la següent: una escola superior d'instrucció primària de xiquets, amb una dotació de 4.500 reals i 500 reals més per a manteniment; una altra escola elemental de xiquets situada al convent extramurs de la ciutat per al raval, amb una dotació de 2.000 reals i una escola de xiquetes amb una dotació de 1.200 reals, evidentment inferior a les anteriors de xiquets, "sin que conceptuen por ahora crear ninguna otra por las muchas atenciones municipales que pesan sobre la población". A.M.D. Actes. Acta de 12 d'abril de 1848. 341/1.

38. Aquest capítol del gasto atenia en la ciutat de Dénia a proporcionar aliments als expòsits o fills borts.

Els aspectes més rellevants de l'aplicació dels recursos de l'etapa 1805-1830, és a dir la de l'Ajuntament absolutista, són els següents. Durant tot el període es van invertir un total de 219.411 reals corrents, amb una mitjana anual de 24.379 reals. El capítol que va consumir la major part del gasto, més de la meitat del total, va ésser la dels gastos alterables, amb un percentatge de participació sobre el total de 52,5 punts. I el segon capítol en ordre d'importància quantitativa va ésser el destinat als salaris, amb un pes de més de la tercera part del total i una participació de 36,8 punts. S'ha de recordar que aquests capítols incloïen una gran varietat de partides del gasto. Els rèdits de censos i les festes d'Església assolien una importància ben modesta del 9,3 i 1,4 punts percentuals, respectivament.

39. Els gastos per obres públiques incloïen la conservació i reparació dels edificis públics, la de camins veïnals i ponts i el manteniment de les fonts i conduccions d'aigua. En aquest capítol del gasto s'ha de fer una necessària referència al Port de Dénia, encara que l'Ajuntament no tenia competències sobre aquest organisme ni en els recursos ni en les inversions. Per la Real Orden del 8 de gener de l'any 1804 el port s'incorporà, junt a la ciutat i el seu terme, a la Corona (fins aquesta data pertanyien a la jurisdicció del Duc de Medinaceli) i depenia del Departament de Marina de Cartagena. Tanmateix, la Corporació municipal sí que va demostrar el seu interès per arreglar-lo i revitalitzar-lo, des de principis del segle XIX, si més no. Però els delers municipals respecte d'aquest assumpte es van manifestar més ostensiblement a partir de l'època liberal, com a mostra dels interessos de la burgesia agrària i comercial. En 1841 l'Ajuntament dirigia una Exposició a la Diputació reclamant tres coses. En primer lloc, que es recaptaren regularment els arbitres de pontatge i magatzematge establerts per la disposició reial ja citada de 1804 i que s'invertiren en la neteja del port; en segon lloc, que del producte dels arbitres que recaptava la Hisenda central per a obres públiques i, específicament, per a obres dels ports, es destinara una part al Port de Dénia; i en tercer lloc, que o bé cessara la recaptació dels arbitres destinats a la millora del moll de València o bé que s'invertiren en el de Dénia. De bell nou, el 6 de juny de 1843 oficiava a la Diputació en termes similars als ja vistos i el 13 de juliol de 1844 dirigia una altra Exposició a S.M. del mateix tenor que les anteriors. En 1845 l'Ajuntament rebia un ofici de l'Ajudant Militar de Marina de Dénia en el que manifestava el mal estat de l'ancoratge del port i la necessitat de netejar-lo, i que ja es disposava de alguns recursos per a realitzar-ho. La Corporació va decidir elevar una Exposició a la Diputació per a que intercedira davant del Govern per a dur a terme la neteja. A.M.D. Actes. Acta de 28 de gener de 1804. 340/2; Actes de 25 i de 30 de març de 1841. 341/1; Acta de 6 d'abril de 1845. 341/1.

40. Els gastos de Correcció pública servien per a costejar les despeses derivades de la manutenció in trasllat de presos pobres, presons municipals, salari del carceller, jutjats de primera instància i costes dels processos judicials.

41. Els gastos de Monts es destinaven als sous dels empleats i guardes, conservació i foment de l'arbrat, i a les tasques de delimitació i establiment de fites.

42. El capítol de les Càrregues incloïa les despeses per a saldar els deutes de l'Ajuntament amb altres institucions i particulars. Les principals partides d'aquest agregat dels gastos estaven vinculades, sobre tot, a la Hisenda central i la Diputació; la primera, per les deutes acumulades com a conseqüència del no pagament dels percentatges que recaïen en propis i arbitres, ja vistos, i de certes participacions de la Hisenda central en el producte de determinats arbitres. A més a més, l'Ajuntament era deudor a l'Estat de la considerable quantitat de 113.393 reals i 12 maravedís, en concepte dels censos carregats sobre la ciutat, pertanyents abans a la Inquisició i als Geròmins de Gandia, que havien passat a mans de l'Estat. L'organisme central amenaçava amb embargaments i apremis, mentre que l'Ajuntament es veia impossibilitat de satisfer els deutes. Com exemple de la situació, en 1849, davant de la petició de l'Intendent, la Corporació contestava que "Las continuas vicisitudes en los tiempos y sitios que ha sufrido esta plaza (...) han producido (...) la ruina de esta ciudad reduciéndola a poco más de una aldea, según demuestra el insignificante vecindario de su censo (uns 500 habitants). Carece absolutamente de fincas de propios para pagar ninguna deuda y tal es el verdadero estado de abatimiento en que por desgracia se encuentra, que apurados cuantos medios se han podido escogitar para cubrir las preterorias, más precisas e indispensables atenciones municipales, queda todavía un déficit de muchos miles de reales". En 1850, l'Ajuntament decidiria redimir aquests censos procedint a la seua compra. A.M.D. Actes. Actes de 20 de juny de 1849 i de 14 de juny i de 13 de setembre de 1850. 341/1. Pel que fa a la segona institució esmentada, les deutes eren producte del no pagament dels recàrrecs imposats a la Hisenda municipal, per a subvenir les necessitats de la Diputació. De menor importància quantitativa eren els deutes del municipi respecte d'un cens del Reial Patrimoni. (A.M.D. Actes. Acta de febrer de 1831. 341/1). En relació als deutes amb particulars, s'ha de fer esment de l'impagament normal del producte dels censos carregats sobre la ciutat del ja citat Lluís Mayans i Valor, d'Ontinyent. A partir de 1846 l'Ajuntament consignaria unes quantitats modestes en el gasto corrent i en aquesta partida de les càrregues, per a satisfer el deute definitivament. (A.M.D. Actes. Acta de 17 de juliol de 1845. 341/1).

43. En aquest capítol del gasto s'incloueren, durant l'etapa liberal, les inversions en obres d'escoles, carnisseria, caserna, edifici de l'Ajuntament, nova presó i la construcció de la carretera d'Alacant a València.

44. Els Imprevistos consistien en unes quantitats per a fer front a possibles gastos no previstos, com catàstrofes naturals o plagues. De les resultes ja s'ha parlat anteriorment. sacrifici de determinats arbitres municipals.

QUADRE VIII						
GASTOS REALITZATS PER L'AJUNTAMENT DE DÈNIA,						
EN REALS CORRENTS, 1831-1844						
Anys	Salaris	Festivitats	Ordinaris	Alterables	Resultes	TOTAL
1.831	11.497	346	1.751	3.595	18.968	36.155
1.832	10.947	346	1.820	32.723	12.998	58.834
1.833	10.085	346	1.504	25.302	5.773	43.010
1.834	16.694	345	1.326	8.268	16.180	42.813
1.835	10.443	345	1.414	6.847	10.048	29.097
1.836	9.481	-	1.286	7.053	12.018	29.838
1.837	5.044	-	1.527	13.246	1.780	21.597
1.838	4.681	-	1.640	6.323	7.009	19.653
1.839	6.130	900	1.045	9.552	-	17.627
1.840	7.821	1.112	2.096	9.803	-	20.832
1.841	7.430	1.409	1.970	10.687	-	21.476
1.842	7.430	-	1.936	31.216	-	40.582
1.843	8.667	760	11.869	10.054	5.995	37.345
1.844	8.616	449	3.824	13.060	7.336	33.285
TOTAL	124.966	6.358	35.008	187.709	98.103	452.144
MITJANA	8.926	454	2.501	13.408	7.007	32.296
%	27,6	1,4	7,7	41,5	21,7	100
Font: A.M.D. Finances municipals						

Pel que fa al període 1831-1844, que marca la transició entre l'Ajuntament absolutista i la Corporació municipal liberal, cal destacar les següents variables. En primer lloc, la quantitat total de gastos realitzats va ascendir a 452.144 reals corrents, la qual cosa suposa una mitjana anual per al període de 32.296 reals. Aquesta xifra, prou superior a l'homònima de l'etapa anterior, ens constata una major flexibilitat ascendent del gasto, com a conseqüència, sense dubte, de les majors preocupacions econòmiques i socials de la burgesia. Ara bé, quan s'analiza la participació dels distints capítols del gasto en el total, donat que la classificació administrativa seguia essent la mateixa, es comprova una continuïtat evident respecte del període absolutista. Així, en primer lloc continuen figurant els gastos alterables, que si bé baixaren lleugerament assoliren un pes percentual de 41,5 punts sobre el total, casi la meitat dels gastos totals. En segon lloc es situaven els gastos per salaris, que també minvaren respecte de l'etapa 1805-1830, amb 27,6 punts, és a dir casi la tercera part dels gastos. Els decrements registrats en aquestos capítols estaven compensats per l'aparició d'un nou capítol, el dels gastos ordinaris, que arrellegaven el traspàs orgànic d'algunes partides abans incloses en els primers, i que assolía una participació de 7,7 punts sobre el total. En tercer lloc apareix el capítol de resultes, amb un percentatge sobre el total de 21,7 punts, més de la cinquena part dels gastos. Cosa que ens parla ben a les clares de la impossibilitat de l'Ajuntament per a realitzar els gastos consignats en els Pressupostos de cada exercici, deguent diferir-los a exercicis posteriors. Significativament, els gastos de festivitats no s'incrementaren percentualment, degut a una millor racionalitat en l'aplicació del gasto i com a demostració d'un major laïcisme dels governants burgesos.

Com s'observarà, durant l'etapa ja plenament liberal que transcorre

entre 1845 i 1850, els gastos realitzats per l'Ajuntament de Dénia van ascendir a 473.934 reals corrents. Una mitjana anual de 78.989 reals, la qual cosa suposa més que triplicar la mitjana de gastos de l'Ajuntament absolutista i casi tres voltes més que la corresponent a la taxa homònima d'inversions de la Corporació de transició entre 1831 i 1844. En altres paraules, es constata una major elasticitat del gasto, encara que insuficient, pròpia de la burgesia més o menys reformadora. Ara bé, donat que la classificació administrativa del període 1845-1850 inclou capítols diferents a la de les anteriors etapes, no és possible comparar la participació de tots els agregats del gasto, llevat de les resultes. De tota manera s'ha de recordar que molts gastos que en els períodes precedents estaven inclosos en gastos per salaris, gastos alterables i gastos ordinaris, a partir de 1845 tendrien el seu capítol propi. En qualsevol cas, la nova classificació ens permet una més exacta aproximació als interessos polítics i a les preocupacions socials de les corporacions municipals liberals de Dénia.

El primer lloc en els gastos realitzats l'ocupaven les resultes que, amb una participació percentual de 44,1 punts sobre el total, absorbia casi la meitat dels ingressos, duplicant el pes respecte de l'etapa anterior. És a dir, les dificultats en l'acompliment de les obligacions consignades en un exercici i el seu l'ajornament, que ja es veien amb anterioritat, ara s'aguditzaven. El segon lloc corresponia al capítol de gastos de l'Ajuntament, a molta distància de les resultes, amb una participació del 18,1 per 100, equivalent aproximadament a la cinquena part de tots els gastos. En tercer lloc figuraven, casi amb els mateixos percentatges de participació en el total, el capítol d'Instrucció pública i el d'obres de nova construcció, amb 10,4 i 10,2 punts, respectivament. Els seguien l'agregat de les càrregues, amb 6,4 per 100 i el d'obres públiques, amb 4,1 per 100. Ara bé, si agreguem els gastos d'obres públiques als d'obres de nova construcció, resulta una participació percentual de 14,3 punts en el total, cosa que permet situar-los en el tercer lloc en la preferència de les inversions. La resta dels capítols no assolien una importància significativa. Tanmateix, cal subratllar l'escassíssima participació del capítol de beneficència, amb un 0,9 per 100 sobre el total dels gastos.

QUADRE IX													
GASTOS REALITZATS PER L'AJUNTAMENT DE DENIA EN REALS CORRENTS, 1845-1850													
Anys	Ajuntament	Polícia seguretat	Polícia urbana	Instrucció pública	Beneficència	Obrs públiques	Comerció pública	Monts	Càrregues	Obrs de nova construcció	Imprevistos	Resultes	TOTAL
1846	9.563	184	4.383	7.560	1.960	4.676	1.181	-	8.305	5.247	976	18.349	62.404
1846	12.411	152	894	8.819	2.222	1.445	100	-	2.617	1.500	3.100	33.100	66.366
1847	15.991	188	950	6.927	-	7.312	559	300	4.887	-	997	16.540	84.231
1848	19.513	799	861	7.889	-	2.495	-	56	4.836	9.571	1.928	36.221	95.676
1849	13.393	34	618	8.882	-	1.033	784	-	4.894	20.049	1.693	44.306	110.552
1850	14.878	149	812	9.191	-	2.615	2.005	-	4.894	11.771	3.729	60.508	473.954
TOTAL	85.749	1.506	8.516	49.348	4.182	19.576	4.629	356	30.486	48.138	12.423	209.024	78.989
MITJANA	14.282	251	1.420	8.225	697	3.263	772	59	5.081	8.023	2.071	34.837	100,0
%	18,1	0,3	1,8	10,4	0,9	4,1	1,0	0,1	6,4	10,2	2,6	44,1	
Font: A.M.D. Finances municipals													

Conclusions

Les conclusions d'aquest treball han de fer referència, necessàriament, a dues vessants complementàries. En primer lloc, la vinculada a la naturalesa del sistema impositiu vigent al llarg del període estudiat i a la pressió fiscal i a les implicacions socials resultants de la seua aplicació. I en segon lloc, la relacionada amb la forma en que es va dur a terme l'assignació de recursos, és a dir, l'impacte social i econòmic dels gastos. Pel que fa al primer aspecte, entre 1800 i 1850, aquesta Hisenda municipal de naturalesa fiscal es va nodrir casi exclusivament dels monopolis i arbitres de tipus indirecte sobre el consum. Els escassos bens de propis aportaren quantitats pràcticament insignificants i les imposicions directes només s'implantaren a partir de 1845 i amb poca rellevància. Els subjectes contributius que suportaren aquestes càrregues fóren els consumidors i no els propietaris com a tals. Per això la distribució de les càrregues impositives no fou equitativa. Per que els primers no pogueren evitar contribuir als innombrables i greus gravàmens, mentre que els segons aconseguiren escapolar-se parcialment de les seues responsabilitats contributives que, objectivament, traslladaren al poble. Conseqüentment la pressió fiscal que va suportar la massa consumidora fou gran, malgrat que durant la primera meitat del segle XIX es registrà una evident caiguda de l'índex de preus. Per a comprendre més completament la pressió fiscal global s'ha de tenir en compte que a aquestes imposicions locals s'han d'afegir les contribucions d'índole estatal i provincial i determinats gravàmens per a gastos concrets que no ingressava l'Ajuntament. La responsabilitat d'aquest injust sistema contributiu local recaia, en part, en els responsables municipals, tant els absolutistes, no representatius i que no vetllaren pels interessos dels súbdits, com els liberals, molt poc representatius, però que es preocuparen més pels seus ciutadans. Però un denominador comú està subjacent en un i en un altre tipus d'Hisenda municipal. Totes les Corporacions eren conscients de l'excessiu pes contributiu del poble, de la insuficiència pressupostària i de les indesitjables conseqüències socials derivades de l'increment de les càrregues. I reprovaven al Govern el monopoli dels impostos, la voracitat en la percepció de gran part dels recursos municipals i la seua insensibilitat social cap als perniciosos efectes de la pressió fiscal. Aquestes crítiques també incloïen a la Diputació. L'atribució de la responsabilitat màxima d'aquesta situació, és discutible. Genèricament hom pot estar d'acord en imputar-la a la burgesia, a l'Ajuntament i als governs, conjuntament, però, en la meua opinió, el fi de la balança s'inclina cap a aquestos últims. Per que una intervenció governamental més resolta haguera mitigat, a favor de les classes socials més pobres, la lògica contraposició d'interessos de classe. I per altra banda, no es pot obviar la competència Govern-Ajuntament, sempre a favor del primer. Ara bé, l'Ajuntament va tenir la seua part de responsabilitat a causa de la seua connivència amb el Govern, que li permetia practicar el frau i l'ocultació en els impostos estatals, resquitant-se amb les seues detraccions de fons municipals. Tot conspirava per a mantenir la insuficiència financera local i fer recaure el pes major de

les càrregues sobre l'indefens consumidor, específicament el pertanyent a les capes socials més pobres.

Pel que fa a la segona vessant, la relacionada amb la forma d'assignació de recursos, les conclusions més cridaneres són les següents. El comportament del gasto fou distint en el període absolutista que en les etapes posteriors pre-liberals i completament liberals. En el primer, la immensa major part dels gastos realitzats es consumiren en sous, deutes i contribucions a la Hisenda Reial. Una anàlisi social ens mostra palmàriament que els grups i institucions beneficiats en l'aplicació dels ingressos foren els estaments vinculats a l'Antic Règim, els càrrecs, oficis i col.locacions municipals perpetus, forces de seguretat per a mantenir el règim polític absolutista i les institucions feudals com l'Església, amb les subvencions de festivitats religioses, que contribuïen a sostindre la cohesió de la societat estamental i, sobre tot, la Hisenda Reial. En altres paraules, una bona part dels ingressos municipals es destinaven a objectes externs a l'intrínsec interès municipal o, si es vol, a funcions que no reportaven cap benefici al contribuent. En canvi, quedaven casi absolutament desateses funcions més pròpies de l'Ajuntament, com l'educació, la beneficència i les obres públiques, que eren més aviat «suportades» en una espècie d'inèrcia formal. De manera que les capes socials populars que aguantaven el pes majoritari dels impostos eixien molt perjudicades o no beneficiades d'aquesta modalitat d'aplicació del gasto.

A partir de 1836, els grups socials i les institucions vinculades a l'absolutisme, pergueren pes relatiu en les assignacions pressupostàries. Les partides dels gastos corrents i de personal continuaren engolint-se gran part dels recursos i augmentaren els gastos destinats a la Hisenda Pública i a la Diputació. Tanmateix, en relació al subperíode anterior, es registrà un evident, encara que insuficient, increment en l'atenció de l'educació, obres públiques i obres de nova construcció i enllumenat públic, congruent amb una política del gasto de tipus liberal. De manera que en aquest subperíode la distribució del gasto registrà una reorientació més ajustada a les necessitats de la ciutadania essent menys arbitrari i injust en relació al primer terç del segle XIX. Així, el poble, si no es beneficiava molt més, almenys no sortia tan perjudicat com abans.

Ara bé, es pot afirmar que l'estructura del gasto de la Hisenda municipal de Dénia al llarg del període 1800-1850 va ésser econòmicament improductiva, influïnt molt poc en el creixement econòmic, i socialment injusta, al no subministrar serveis adequats al ciutadà. Finalment cal subratllar una volta més que, suportant aquest sistema fiscal regressiu i la injusta assignació de recursos es trobava una endarrerida, analfabeta i soferta població, inconscientment dòcil a la manipulació política i a la violència, i que se sentia aliena a una política, municipal o estatal, que no li donava beneficis i sí molts de perjudicis.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

Fonts no impreses

Arxiu Municipal de Dénia (A.M.D.)

Arxiu de la Diputació Provincial d'Alacant (A.D.P.A.)

Arxiu Municipal d'Alacant (A.M.A.)

Bibliografia temàtica

CAIN, L. P. (1994): «Death and Spending: Did Urban Mortality Shocks Lead to Municipal Expenditures Increases?», Session C-7, Creating Local Government in the Industrialization Process, Eleventh International Economic History Congress, Milano.

COMIN, F. :

- (1988): Hacienda y economía en la España contemporánea (1800-1936), Madrid, Instituto de Estudios Fiscales.

- (1990): Las cuentas de la Hacienda preliberal en España (1800-1855), Instituto de Estudios Fiscales, Madrid.

- (1996): Historia de la Hacienda pública, II. España (1808-1995), Barcelona, Crítica.

COMIN, F. y GARCIA C. (1995): «Reforma liberal, centralismo y Haciendas municipales en el siglo XIX», en Hacienda Pública Española, nº 133, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales.

FONTANA, J. :

- (1977): La Revolución Liberal (Política y Hacienda 1833-1845), Madrid, Instituto de Estudios Fiscales.

- (1980): La Hacienda en la Historia de España: 1700-1931, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales.

FUENTES QUINTANA, E. (1990): Las reformas tributarias en España. Teoría, historia y propuestas, Barcelona, Crítica.

MILLWARD, R. (1994): «Local Government expenditure in Britain, 1870-1914: An Economic Analyses», Session C-7, Creating Local Government in the Industrialization Process, Eleventh International Economic History Congress, Milano.

MIR I BAGO, J. (1991): El sistema español de competencias locales. Madrid, Marcial Pons, Ediciones Jurídicas.

MONASTERIO, C. y SUAREZ, J. (1996): Manual de hacienda autonómica y local, Madrid, Ariel.

NUÑEZ, C. E. (1992): *La fuente de la riqueza. Educación y desarrollo económico en la España contemporánea*, Madrid, Alianza.

PIERNAS HURTADO, J. (1901): *Tratado de Hacienda Pública y examen de la española*, 5ª ed., Madrid.

RUIZ, P. (1984): «Fiscalidad señorial y rentas municipales en el País Valenciano a finales del Antiguo Régimen», en ARTOLA, M. y BILBAO, L. M. (eds.): *Estudios de Hacienda: de Ensenada a Mon*, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales.

SALORT, S. :

- (1996): «Las Haciendas locales entre el Antiguo Régimen y el reformismo burgués. La Hacienda municipal de Alicante. (1800-1923)», en *Hacienda Pública Española, monografía dedicada a la reforma fiscal de Mon-Santillán*, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales.

- (1997): *La Hacienda Local en la España Contemporánea. La Hacienda Municipal de Alicante. (1800-1923)*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil Albert.

SYLLA, R. (1994): «Effects of Industrialization on Local Government: The case of the Early USA», Session C-7, *Creating Local Government in the Industrialization Process*, Eleventh International Economic History Congress, Milano.

TILLY, R. (1994): «Municipal Enterprise Tax Burden and Municipal Socialism in German Cities», Session C-7, *Creating Local Government in the Industrialization Process*, Eleventh International Economic History Congress, Milano.

TORTELLA, G. (1994): *El desarrollo de la España contemporánea. Historia económica de los siglos XIX y XX*, Madrid, Alianza.